

Vilniaus universitetas
Komunikacijos fakultetas
Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institutas

Juozas Markauskas,
Muziejininkystės studijų programos studentas

GARSO IR VAIZDO DOKUMENTINIO PAVELDO APSAUGA

MAGISTRO DARBAS

Vadovas doc. dr. A. Pacevičius

Vilnius, 2007

Pildo magistro baigiamojo darbo autorius

_____
Juožas Markauskas

(magistro baigiamojo darbo autoriaus vardas, pavardė)

_____
Garso ir vaizdo dokumentinio paveldo apsauga

(magistro baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)

_____
Protection of Sound and Moving Image Documental Heritage

(magistro baigiamojo darbo pavadinimas anglų kalba)

Patvirtinu, kad magistro baigiamasis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas baigiamasis bakalauro/ magistro darbas ar jo dalis nebuvo panaudotas kitose aukštosiose mokyklose.

_____
(magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Sutinku, kad magistro baigiamasis darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 metus Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto studijų procese.

_____
(magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)

Pildo magistro baigiamojo darbo vadovas

Bakalauro baigiamąjį darbą ginti

_____
(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)

_____
(data)

_____
(magistro baigiamojo darbo vadovo parašas)

Pildo instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, reikalų tvarkytoja

Bakalauro baigiamasis darbas įregistruotas

_____
(instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, pavadinimas)

_____
(data)

_____
(instituto/ katedros reikalų tvarkytojos parašas)

Pildo instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, vadovas

Recenzentu skiriu

_____
(recenzento vardas, pavardė)

_____
(data)

_____
(instituto/ katedros vadovo parašas)

Pildo recenzentas

Darbą recenzuoti gavau.

_____
(data)

_____
(recenzento parašas)

Markauskas, Juozas

Ma 459 Garso ir vaizdo dokumentinio paveldo apsauga: magistro darbas / Juozas Markauskas; mokslinis vadovas doc. dr. A. Pacevičius ; Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Bibliotekininkystės ir informacijos mokslų institutas. - Vilnius, 2007. - 57. - Santr. angl. - Bibliogr.: p. 51-55 (52 pavad.).

UDK 004:930.25(474.5)

Audiovizualinis paveldas ir dokumentas, archyvistikos mokslas, paveldo apsauga, paveldo vertės, vaizdo ir garso dokumentų archyvas, komunikacija

Magistro *darbo objektas* – vaizdo ir garso dokumentų paveldo apsauga instituciniu aspektu ir organizaciniu požiūriu. *Darbo tikslas* – nustatyti bendruosius audiovizualinio paveldo bruožus ir ištirti jo apsaugą instituciniu ir organizaciniu aspektu, pagrindžiančiu ilgalaikės Lietuvos audiovizualinio paveldo apsaugos strategijos būtinybę. Pagrindiniai *darbo uždaviniai*: nustatyti ir išanalizuoti audiovizualinio paveldo išliekamąją vertę; ištirti, koks yra vaizdo ir garso archyvo vaidmuo bibliotekų, muziejų ir tradicinių archyvų kontekste; nustatyti, vaizdo ir garso dokumentų paveldo apsaugos sąsajas su Lietuvos archyvų sistema; išnagrinėti organizacinį apsaugos aspektą.

Naudojantis bendramoksliniais (aprašomuoju, lyginamuoju, analitiniu), taip pat sisteminės dokumentų analizės ir anketavimo *metodu*, prieita prie šių *išvadų ir rekomendacijų*: vaizdo ir garso dokumentinį paveldą galima įvardinti bendra viso kultūros paveldo dalimi, tačiau jo išsaugojimo ir naudojimo sferose egzistuojančių problemų sprendimui reikalingi specifiniai, o ne iš kitų sričių perimami sprendimai; vaizdo ir garso dokumentiniam paveldui yra būdingos kultūrinė, mokslinė, meninė, istorinė bei kitos, prasmės ir kokybės aspektus išryškinančios vertės; šiandieninėje aplinkoje aktualiausias yra kultūrinė ir socialinė vaizdo ir garso dokumentinio paveldo vertės; komunikacijos kontekste televizijas, radijas ir kinas atitinka informacijos perdavimo kanalus, o vaizdo ir garso įrašai patenka į „medijų“ sąvoką, visa tai yra sudėtinės komunikacijos proceso dalys; lietuviškojo mokslo tradicijoje audiovizualinė archyvistika, audiovizualinių dokumentų apsaugos ir naudojimo srities problematika turėtų būti integruota į komunikacijos ir informacijos mokslus; vaizdo ir garso archyvas gali būti ne tik didesnio archyvo, bibliotekos ar muziejaus dalis, bet ir savarankiškai veikianti institucija, kuri savo svarba nenusileidžia kitoms atminties institucijoms, o savo veikloje perima dalį jose sukauptos patirties; didelė Lietuvos audiovizualinio paveldo dalis priklauso tradicinei archyvų sistemai, kurioje įgyvendinant apsaugą laikomasi „kilmės“ principo, tačiau dėl audiovizualinių dokumentų kilmės, funkcijų, laikmenų ir turinio savybių, šis principas

neužtikrina pilnavertės jų apsaugos; nepakankamai atsižvelgiama į skirtumus, egzistuojančius tarp vaizdo-garso ir tradicinių popierinių dokumentų.

Vos kelių dešimtmečių patirtis audiovizualinėje archyvinėje praktikoje lemia nedidelę pasaulinę patirtį ir žinias, o srities heterogeniškumas – kompetencijos stoką. Todėl būtina koordinuoti apsaugos veiksmus tarp skirtingų institucijų, organizacijų ir privačių kompanijų, taip suvienijant bendrus išteklius ir turimą patirtį.

Magistro darbas *gali būti naudingas* kultūros paveldo apsaugos specialistams, archyvistikos disciplinų dėstytojams, archyvistams-praktikams ir studentams.

TURINYS

Įvadas

1	Audiovizualinio paveldo apsaugos raida: svarbiausios pasaulinės iniciatyvos	12
2	Vaizdo ir garso dokumentų archyvas tarp atminties institucijų	20
2.1	<i>Institucinis kontekstas</i>	20
2.2	<i>Lietuvos archyvų sistemos santykis su vaizdo ir garso dokumentų paveldu</i>	24
3	Audiovizualinio paveldo bruožai	30
3.1	<i>Paveldo vertės</i>	30
3.2	<i>Paveldo santykis su komunikacija ir komunikacijos mokslais</i>	39
4	Audiovizualinio paveldo apsaugos koordinavimas: Lietuvos kontekstas ir užsienio patirtis	43

Išvados

Bibliografinių nuorodų sąrašas

Protection of Sound and Moving Image Documental Heritage (Summary)

Ivadas

Įvairiuose formatuose skirtingais būdais užfiksuota vaizdinė ir garsinė medžiaga – filmai, radijo ir televizijos programos, analoginiai bei skaitmeniniai garso ir vaizdo įrašai – visa tai XX ir XXI amžiui būdingi dokumentai, atspindintys įvairias gyvenimo sritis. Jų įtaka kultūros ir informacijos sritims yra milžiniška ir nuolat auganti. Apeidami kultūrinius ir kalbinius barjerus, dokumentai tiesiogiai pasiekia tiek raštingų, tiek ir beraščių žmonių ausis ir akis, nuolatos papildo tradicinį rašytinį žmonijos paveldą. Jų turinio neįmanoma transformuoti į rašytinę formą, o dokumentų vientisumas yra glaudžiai susijęs su informacijos laikmena ir formatu, nesvarbu magnetinė tai ar optinė laikmena, filmas ar garso įrašas.

Pastaruoju metu vis dažniau yra svarstoma ir „audiovizualinės istoriografijos galimybė“. Teigiama, kad galimos ne tik rašytinės, bet ir filmuotos ar garso istoriografijos formos, o istorijos mokslas įgyvendinamas ne tik istorijos rašymu. Iš tiesų, neturėtų kilti abejonių, kad tyrinėjant netolimos praeities kultūros, televizijos ar radijo istoriją, archyvinė vaizdo ir garso medžiaga gali tapti nepamainomu tokių tyrimų šaltiniu.

Nors vaizdo ir garso dokumentai yra tapę nauja bendravimo tarp žmonių išraiškos forma ir pasauliniu mastu yra pripažįstami sudedamąja bendro kultūros paveldo dalimi, jų išsaugojimui skiriamas dėmesys, ypač Lietuvoje, dar neatitinka ties bibliotekų, muziejų ir archyvų fondų apsauga sutelkiamų pastangų. Dėl ypatingos struktūros ir vietos informaciniame sraute garso ir vaizdo dokumentinis paveldas yra atsidūręs tarpdalykinėje ir tarpinstitucinėje padėtyje.

Šiame darbe naudojami du skirtingi terminai „vaizdo ir garso [paveldas, dokumentas]“ bei „audiovizualinis [paveldas, dokumentas]“, kurie dėl lietuviškų tradicijų šioje sferoje stokos gali atrodyti kaip sinonimai, tačiau iš tiesų turi skirtingas prasmes. Pirmasis yra siauresnis ir apima tik vaizdo, garso ar vaizdo ir garso dokumentus, siejamus su televizijos, radijo, vaizdo studijų rinkos produkcija, kurios įrašymui, transliavimui ir adekvačiam suvokimui bei supratimui paprastai yra reikalingi techniniai prietaisai, skirti turinio komunikacijai užtikrinti. Šių dokumentų turinys gali būti fiksuojamas daugybėje skirtingų analoginių ar elektroninių laikmenų ir jų formatų, tarp kurių kino ir magnetinės juostos, plokštelės, kompaktiniai diskai ir pan.

Antrasis terminas „audiovizualinis“ – tarptautinis žodis, o jo reikšmė aiškinama kaip „suvokiamas vienu metu klausa ir rega“ [44], todėl iš esmės gali būti naudojamas dokumentams, kuriuose vienu metu užfiksuotas vaizdas ir garsas, apibūdinti. Tačiau šio darbo kontekste jis turi platesnę reikšmę. Tiek teisiniuose dokumentuose [12], tiek ir kitų autorių darbuose [8] priimta laikytis pozicijos, kad audiovizualinio paveldo sampratai priskiriami ne tik jau minėti „vaizdo ir garso“ dokumentai, bet ir objektai bei medžiagos, techniniu, kultūriniu ir istoriniu požiūriais susijusios su šiais dokumentais. Kino

ar transliuotojų pramonėje tai rankraščiai, scenarijai, nuotraukos, reklaminiai plakatai bei kita reklaminė medžiaga, kostiumai, dekoracijos ir techninė įranga. Tam tikrais atvejais vaizdo ir garso dokumentinį paveldą yra pernelyg sudėtinga išskirti iš viso audiovizualinio paveldo (pavyzdžiui tiriant vertes ar apsaugos iniciatyvas) dėl to ir vartojamas terminas „audiovizualinis“. „Vaizdo ir garso dokumentinis paveldas“ bei „audiovizualinis paveldas“ darbe suprantami kaip juos sudarančių objektų visuma, sukaupta ir saugoma atminties institucijose. Taip pat tų objektų visuma, kuri potencialiai gali patekti į atminties institucijas, kadangi atitinka tam keliamus reikalavimus, pavyzdžiui, vadovaujantis nustatytais dokumentų ar eksponatų atrankos principais.

Sąvoka „apsauga“ apima visus su dokumentų išsaugojimu susijusius aspektus ir veiklas, kurios yra vykdomos kiekviename archyve (dokumentų atranka, restauravimas, konservavimas, skaitmeninimas, sklaida), ir kur yra būtinas tarpusavio veiksmų derinimas ir bendra veiklos strategija. Prieiga prie saugomų objektų taip pat suprantama kaip neatsiejama apsaugos dalis, nes būtent apsauga ir užtikrina nuolatinę prieigos galimybę. Sąvoka „apsauga“ apima ne tik vaizdo ir garso laikmenų fizinį ar skaitmeninį išsaugojimą, bet ir jų „apsaugojimą“ nuo privataus sektoriaus, kuomet paveldo objektai tampa paklausia preke, ir taip sudaromi tam tikri apribojimai vartotojams jais naudotis.

Ši tema yra tyrinėta daugiau užsienio, nei Lietuvių autorių, darbuose. Juose buvo akcentuojami praktiniai vaizdo ir garso dokumentų apsaugos aspektai, ypač domimasi skaitmeninės apsaugos galimybėmis, autorių teisių klausimais. Kaip vieną iš fundamentalių darbų reikėtų paminėti *Helen P. Harrison* 1997 metais išleistą knygą „Audiovizualiniai archyvai: praktinis vadovas“ (*Audiovisual archives: a practical reader* [16]). Iki to laiko nebuvo visapusiško ir išsamaus leidinio, skirto garso bei judančio vaizdo dokumentų archyvistams. Egzistavo tik pavieniai leidiniai, skirti atskiriems klausimams nagrinėti, o svarbiausia - dėl savo „išsibarstymo“ ir skirtingų kalbų jie nebuvo visiems vienodai prieinami. Šioje knygoje yra surinkta keliolikos autorių iš viso pasaulio patirtis ir nuomonės. Daugiausia analizuojami praktiniai, bet ne teoriniai audiovizualinių archyvų darbo aspektai, tačiau dėmesys skiriamas ir šių archyvų raidos istorijai, teisiniams klausimams. Apie problemas, kylančias dirbant su skaitmeniniais garso dokumentais, išsamiai rašo *Samuel'is Brylawski's*, JAV Kongreso bibliotekos garso įrašų skyriaus vadovas. Straipsniuose „Skaitmeniniu būdu įrašyto garso apsauga“ (*Preservation of Digitaly Recorded Sound*) [3] ir „Garso kolekcijos apsaugos krypčių ir galimų pavojų apžvalga“ (*Review of Audio Collection Preservation Trends and Challenges*)[4] atskleidžiamos pagrindinės grėsmės, kylančios saugant garso dokumentus, pateikiami praktiniai pavyzdžiai. Autoriaus požiūriu, vienintelis dokumentų turinio išsaugojimo būdas yra skaitmeninimas, todėl jis plačiai nagrinėja tokios apsaugos strategija. Televizijos produkcijos specifiškumą atskleidžia *Mary Ide, Dave'as MacCarn'as, Thom'as Shepard'as* ir *Leah Weisse* straipsnyje „Skaitmeninės televizijos apsaugos iššūkio supratimas“ („Understanding the

Preservation Challenge of Digital Television“) [17], taip pat *Jeff'as Ubois* straipsnyje „Nauji būdai televizijos archyvavime“ („New approaches to television archiving“) [47]. Tiek apie skaitmeninę televiziją, tiek apie filmus ir jų apsaugą rašo *Howard'as Besser'is* publikacijoje „Skaitmeninis judesį perteikiančios vaizduojamosios medžiagos išsaugojimas“ („Digital Preservation of Moving Image Material“) [2], kurioje akcentuojama dokumento turinio ir laikmenos atskyrimo koncepcija, poreikis atsižvelgti į kintančius vartotojų poreikius. Technologijų pritaikymo galimybes aprašant ir kataloguojant dokumentus (pvz. automatizuotos aprašymo ar paieškos sistemos, leidžiančios surasti konkrečią frazę audiovizualiniame dokumente taip pat paprastai, kaip ir tekstiniam) aptaria *Howar'as D. Wactlar'as* ir *Michael'is G. Christel'is* darbe „Skaitmeniniai video archyvai – valdymas per metaduomenis“ („Digital Video Archives: Managing Trough Metadata“) [6]. Daug neaiškumų keliančias autorių teises publikacijoje „Vaizdo ir garso archyvai bei autorinės teisės: įžanga“ („Audiovisual archives and legal issues: an introduction“) koncentruotai nagrinėja Egeter-Van Kuyk, kuris pristato pasaulinėje praktikoje susiformavusias tris pagrindines audiovizualinių dokumentų autorystės sistemas (visos teisės priklauso prodiuseriui; prodiuseriui priklauso tik naudojimo teisės; teisės priklauso visiems kūrinio autoriams/dalyviams) [9].

Organizacinis vaizdo ir garso dokumentinio paveldo aspektas (kuris bus nagrinėjamas šiame darbe) yra ištirtas mažiau už praktinius ar teisinius aspektus. Svarbu paminėti žinomo vaizdo ir garso dokumentų srities specialisto, australo *Ray'aus Edmondson'o* knygą „Audiovizualinis archyvavimas: filosofija ir principai“ („Audiovisual Archiving: Philosophy and Principles“) [8], išleistą 2004 metais. Tai jau antrasis knygos leidimas, pirmasis pasirodė 1998 metais. Autoriaus teigimu, per tą laiką nemažai kas pasikeitė, o ypač didelius pokyčius lėmė naujos techninės galimybės, tarp kurių svarbiausią vietą užima skaitmeninimas. Didelis dėmesys knygoje skiriamas audiovizualinių archyvų raidai, „audiovizualinio archyvisto“ etikai, archyvų vadybai bei teisinėms problemoms. Greta jų yra analizuojamos vaizdo ir garso archyvo, kaip atminties institucijos, funkcijos ir struktūra. Vaizdo ir garso archyvo lyginimas su kitomis institucijomis sudaro galimybę išskirti jį kaip atskirą organizaciją bendrame atminties institucijų kontekste.

Audiovizualinio paveldo svarbą vienas pirmųjų išryškino *Wolfgang Klaue*, kuris teigia, kad tai dokumentai, kurie „turi būti vertinami kaip archyvinė medžiaga ir ji turi būti saugoma archyvuose“ [20], o tokia jo pozicija leidžia daryti prielaidas ir apie organizacinės apsaugos sistemos poreikį.

Lietuvos kino paveldo apsaugos padėtį straipsnyje „Lietuvos kinematografijos reformos pagrindinės kryptys“ atskleidžia Linas Vildžiūnas [51]. Egzistuojančią organizacinę krizę autorius įvardina kaip pagrindinę grėsmę šio paveldo išlikimui. Dėl to iškeliamą idėja steigti nacionalinę filmoteką, kuri ne tik rūpintųsi dokumentų kaupimu, bet ir atliktų kitą edukacinę bei specialistų rengimo veiklą.

Organizacinius aspektus taip pat nagrinėja Audronė Glosienė ir Zinaida Manžuch straipsnyje „Skaitmeninio ir skaitmeninto kultūros paveldo valdymo strategijos atminties institucijose“ [15]. Šiame straipsnyje išskiriama ir analizuojama bendradarbiavimo tarp skirtingų organizacijų svarba, autorių nuomone, tai labai aktualu siekiant subalansuoti valdymo ir technologinius sprendimus atminties institucijose.

Apie komunikaciją ir medijas leidinyje „Informacijos mokslai“ rašo Vytautas Michelkevičius [35]. Jo išsamiai atskleidžiamos tarpdisciplininės komunikacijos mokslų transformacijos vokiškoje mokslo tradicijoje ir medijų paradigma, leidžia įžvelgti audiovizualinių medijų sąsajas su komunikacija ir komunikacijos mokslu. Tokį patį požiūrį formuoja ir elektroninėje „Literatūros ir meno“ versijoje filosofo Tomo Sodeikos analizuojamas *Jean'o Baudrillard'o* požiūris į komunikaciją, tiksliau jo atvaizdo virtimo simuliakru teorija [45].

Šis darbas yra bakalauro studijų baigiamajame darbe „Audiovizualinio paveldo apsauga: teisinis ir praktinis aspektai“ [33] pradėto tyrimo tęsinys. Jame buvo nagrinėjami teisiniai ir praktiniai audiovizualinio paveldo apsaugos aspektai, apibrėžta nacionalinio audiovizualinio paveldo sąvoka. Tyrimo metu buvo išnagrinėta Lietuvos ir Europos Sąjungos teisinė bazė, įtakojanti vaizdo ir garso dokumentų apsaugą Lietuvoje. Taip pat buvo tiriamos skaitmeninimo, kaip optimaliausio dokumentų išsaugojimo būdo praktiniame lygmenyje galimybės, išryškinti šio metodo privalumai ir trūkumai. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad esama teisinė aplinka iš esmės sudaro tinkamas sąlygas apsaugos veiklai įgyvendinti, tačiau nežiūrint to, šis procesas vyksta lėtai ir fragmentiškai. Bakalauro darbo tyrimo išvados leido daryti prielaidą, kad egzistuoja tam tikros priežastys aukštesnėje, ne praktinės apsaugos, bet organizacinėje grandyje, dėl kurių kelią sunkiai skinasi paveldo apsaugos iniciatyvos. Svarbiausios priežastys galėtų būti vis dar nepakankamas audiovizualinio paveldo ir jo išsaugojimo svarbos vertinimas bei plačiai paplitusi nuomonė, jog vaizdo ir garso dokumentų archyvai tėra didesnių institucijų skyriai, įgyvendinantys jų funkcijas, o ne savarankiškai galinčios veikti įstaigos.

Šio darbo *tyrimo objektas* – vaizdo ir garso dokumentų paveldo apsauga instituciniu aspektu ir organizaciniu požiūriu. Darbe gvildenami klausimai: kas yra audiovizualinis paveldas ir ką jis apima, kokia yra jo šiandieninė bei išsaugojimo ateities kartoms reikšmė ir svarba, koks šio paveldo vaidmuo bendro kultūros paveldo ir žmonijos komunikacijos kontekste, koks jo santykis su tradiciniu rašytiniu bei spaudos paveldu. Darbe nėra tiriamas konkrečios šalies audiovizualinio paveldo sudėtis ir struktūra, išsamiai atspindinti sukauptų objektų kiekį, būklę ir buvimo vietą, nes tai būtų atskiro tyrimo objektas.

Šio darbo *tikslas* – nustatyti bendruosius audiovizualinio paveldo bruožus ir iširti jo apsaugą instituciniu ir organizaciniu aspektu, pagrindžiančiu ilgalaikės Lietuvos audiovizualinio paveldo apsaugos strategijos būtinybę. Paveldo bruožų tyrimas apima faktų nustatymą ir apibrėžimą, kurie leidžia patvirtinti

vaizdo ir garso dokumentus esant kultūrinio šalies palikimu, reikalaujančio atitinkamo dėmesio. Organizaciniu aspektu dėmesys sutelkiamas ties šio paveldo padėtimi bendrame atminties institucijų kontekste, jo atrankos, kaupimo, tvarkymo, saugojimo ir galimybės naudotis požiūriu.

Darbo tikslui pasiekti keliami šie *uždaviniai*:

- Išanalizuoti tarptautines audiovizualinio paveldo apsaugos iniciatyvas;
- Iširti, koks yra vaizdo ir garso archyvo vaidmuo bibliotekų, muziejų ir tradicinių archyvų kontekste;
- Nustatyti vaizdo ir garso dokumentų paveldo apsaugos sąsajas su Lietuvos archyvų sistema;
- Apibrėžti audiovizualinio paveldo vertes;
- Nustatyti vaizdo ir garso dokumentų santykį su komunikacijos procesu ir komunikacijos mokslu;
- Iširti užsienio valstybių audiovizualinio paveldo apsaugos organizacinę patirtį.

Pastaraisiais dešimtmečiais Europoje vis dažniau akcentuojama XX amžių charakterizuojančio kultūros paveldo išsaugojimo svarba. Tai atsispindi UNESCO ir Europos Komisijos konvencijose ir teisės aktuose, archyvų specialistų publikacijose, taip pat nevyriausybinių profesinių organizacijų įgyvendinamuose projektuose, kuriuose dalyvauja partneriai iš privataus, atminties institucijų ir akademinio sektoriaus. Analizuojant šias iniciatyvas siekiama perimti sukauptą patirtį ir panaudoti ją keliant paveldo svarbos sampratą Lietuvoje.

Tiriant archyvų, muziejų ir bibliotekų darbo specifiką, taikomus apsaugos darbo metodus ir sukauptą kolekcijų savybes, siekiama sužinoti, koks audiovizualinės medžiagos apsaugos ir prieigos lygis gali būti užtikrintas kiekvienoje iš jų. Lyginant šias institucijas tarpusavyje galima atskleisti, kuri iš jų turi didžiausią kompetenciją šioje srityje. Tokie duomenys taip pat leistų nustatyti, ar vaizdo ir garso dokumentinio paveldo kaupimas skirtingose atminties institucijos turi poveikį jo išsaugojimui bei naudojimui.

Svarbių žinių apie vaizdo ir garso dokumentų išsaugojimą ir jam kylančias grėsmes Lietuvoje siekiama gauti atliekant Lietuvos archyvų sistemos tyrimą. Didžioji dalis Nacionalinio vaizdo ir garso dokumentų paveldo yra sukaupta Lietuvos centrinio valstybės archyvo vaizdo ir garso dokumentų skyriuje, kuriame vadovaujamosi visais Nacionalinio dokumentų fondo apsaugai taikomais principais. Sistemos tyrimas leidžia nustatyti, kaip šie principai atitinka vaizdo ir garso įrašų saugojimui, aprašymui, paieškai ir naudojimui keliamus reikalavimus bei įvertinti bendrą Lietuvos archyvuose esančios audiovizualinės medžiagos apsaugos lygį.

Šiandien taip pat nėra aiškaus audiovizualinio paveldo vėrcių apibrėžimo, kuris leistų geriau suprasti ką ir kodėl reikia saugoti. Šias vertes siekiama atskleisti ir apibendrinti tiriant įvairius lokalius ir tarptautinius su kultūros paveldu susijusius teisinius dokumentus, taip pat vaizdo ir garso dokumentų atrankos archyviniam saugojimui rekomendacijas bei gaires, kurias pateikia tarptautinės profesinės vaizdo ir garso archyvų organizacijos. Siekiant praplėsti tyrimo šaltinių įvairovę pasinaudota ir potencialių audiovizualinio paveldo vartotojų nuomonių pasiskirstymo tyrimo „Audiovizualinio paveldo internetinės sklaidos galimybės“ analizės duomenimis.

Komunikacijos mokslo ir audiovizualinio paveldo sąsajų nustatymas leidžia atskleisti, kokią vietą šiame moksle užima audiovizualinė archyvistika greta čia jau egzistuojančios archyvistikos muziejininkystės ir bibliotekininkystės.

Užsienio audiovizualinio paveldo apsaugos organizacinės patirties analizė sudaro galimybes iširti šio aspekto svarbą bei kartu identifikuoti Lietuvoje esantį organizacinį apsaugos lygį.

Tyrimui naudojami moksliniai straipsniai, tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai, tarptautinių organizacijų išleisti dokumentai, techninės rekomendacijos, atskirų institucijų ir organizacijų oficialiose interneto svetainėse pateikta informacija. Darbe remiamasi bendraisiais mokslinio tyrimo metodais – aprašomuoju, lyginamuoju, analitiniu, anketavimo, taip pat dokumentų analizės metodu.

Darbą sudaro keturios dalys. Pirmojoje dalyje tiriamos tarptautinės audiovizualinio paveldo apsaugos iniciatyvos bendruoju paveldo vertinimo aspektu. Antrojoje dalyje nagrinėjamas vaizdo ir garso dokumentų archyvo vaidmuo atminties institucijų kontekste bei šiame archyve kaupiamų objektų sąsajos su tradicine archyvų sistema. Trečiojoje darbo dalyje atskleidžiama vaizdo ir garso dokumentų paveldo problematika, leidžianti apibrėžti unikalias ir pagrįstai iš kitų kultūros paveldo sričių perimtas vertes, taip pat santykį su komunikacijos procesu bei komunikacijos ir informacijos mokslu. Ketvirtojoje dalyje dėmesys sutelkiamas ties audiovizualinio paveldo apsaugos organizacinio aspekto tyrimu.

Kadangi lietuviškoje istoriografijoje audiovizualinis paveldas praktiškai nėra tyrinėtas, šis darbas gali tarnauti kaip pagrindas tolimesniems šios srities problematikos tyrimams. Darbo rezultatai moksliai pagrindžia vaizdo ir garso dokumentų paveldo išliekamąją vertę, atskleidžia jo bruožus ir aktualizuoja egzistuojančias organizacines problemas. Tokie duomenys suteikia atspirties tašką šiais dokumentais besirūpinantiems specialistams, siekiantiems teigiamų pokyčių apsaugos veiklų koordinavimo ir organizavimo lygmenyje.

1 Audiovizualinio paveldo apsaugos raida: svarbiausios pasaulinės iniciatyvos

Pirmieji filmai pradėti kurti dar XIX amžiaus pabaigoje, pirmosios radijo transliacijos prasidėjo antrajame, o televizijos – trečiajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje. Per tą laiką sukurta daug dokumentų, kuriuose užfiksuotas vaizdas ir garsas, tačiau dalis jų jau amžinai prarasta. Kuo ankstesnis laikotarpis – tuo mažiau dokumentų yra išlikę. Dėl to skirtinguose lygmenyse kyla vis didesnis visuomenės ir specialistų susirūpinimas.

Teisinė aplinka

Vaizdo ir garso dokumentinio paveldo apsaugos srityje teisiniu požiūriu svarbų vaidmenį vaidina Jungtinių tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (UNESCO). Kertiniu akmeniu galima laikyti 1980 metais paskelbtą „Rekomendaciją dėl judesį perteikiančios vaizduojamosios medžiagos apsaugos ir konservavimo“ [39], kurioje kino, televizijos ir garso įrašai, kaip ir rašytiniai dokumentai pirmą kartą oficialiai pripažinti sudedamąja kiekvienos šalies kultūros paveldo dalimi, kadangi tai – žmonijos kultūrinio identiteto išraiška. Judančio vaizdo dokumentai kuria naujas išraiškos formas, būdingas būtent šiandieninei visuomenei. Jie taip pat sudaro galimybes fiksuoti įvykius ar įvykių liudijimus daugumai žmonių suprantama forma. Projekto „PrestoSpace“ metu atlikto tyrimo metu nustatytas ir konvencijos trūkumas [1]. Šis dokumentas skatina kurti nacionalines kolekcijas, kurias būtų galima „peržiūrėti saugojimo institucijų patalpose, naudojant specialiai tam skirtas dokumentų kopijas pagamintas ne pelno gavimo tikslais“. Atsiradus internetui ir įvertinus didelius pokyčius, susijusius su vartotojų lūkesčiais, „peržiūrėjimas patalpose“ tapo labiau suvaržymu nei privalumu. Didėjanti prieiga archyvuose sudaro galimybes gauti papildomas lėšas, reikalingas dokumentų išsaugojimui. Todėl tokia prieigos politika ir šis terminas turėtų būti iš naujo peržiūrėtas, siekiant surasti būdų, kaip nepažeidžiant teisinių nuostatų plėtoti prieigos galimybes.

2005 metais, praėjus 25 metams nuo konvencijos paskelbimo, UNESCO generalinės konferencijos 33 sesijos metu, spalio 27 diena buvo paskelbta pasauline audiovizualinio paveldo diena [7]. UNESCO generalinio direktoriaus ataskaitoje apie pasaulinės audiovizualinio paveldo dienos prasmę pažymima [40], kad rekomendacija dėl judančio vaizdo dokumentų apsaugos padėjo didinti visuomenės sąmoningumą apie audiovizualinio paveldo svarbą. Konvencija tapo instrumentu, užtikrinančiu šio unikalios palikimo, svarbaus ekonominei, politinei ir socialinei plėtrai išsaugojimą. Ataskaitoje taip pat

pabrėžiama, kad pasaulinės audiovizualinio paveldo dienos paskelbimas yra puiki proga pradėti konkretesnius veiksmus, kuriais būtų siekiama pripažinti audiovizualinio paveldo išsaugojimo būtinybę ir jo teikiamą naudą. Po konsultacijų su tarptautine archyvistų bendruomene ir archyvų organizacijomis buvo išskirti atitinkami tolimesni tikslai, kurie kartu identifikavo egzistuojančias problemas:

- visuomenės supratimo apie apsaugos svarbą kėlimas;
- archyvų prieinamumo akcentavimas;
- visuomenės informavimo priemonių dėmesio paveldo išsaugojimo problemomis skatinimas;
- audiovizualinio paveldo kultūrinio statuso kėlimas;
- dėmesio į pavojuje esančio audiovizualinį paveldą atkreipimas, ypač to, kuris yra besivystančiose šalyse.

UNESCO pateikia du galimus modelius, kaip ji galėtų prisidėti prie užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo. Tai „organizatoriaus“ bei „skatintojo ir rėmėjo“ modeliai. Pirmuoju atveju ši organizacija imtųsi pagrindinės iniciatyvos, organizuotų bendradarbiavimą tarp tarptautinių ir nacionalinių partnerių, parengtų trumpas gaires, kuriose atspindėtų galimos minėjimo dienos veiklos ir būtų išskirti finansuojamų veiklų tipai. Antruoju atveju visa iniciatyva būtų perduota į nevyriausybiinių organizacijų rankas. UNESCO pasiliktų sau teisę numatyti bendras minėjimo dienos organizavimo gaires, kiekvienais metais galėtų nustatyti ir konkrečią jos temą. Taip pat galėtų finansuoti konkrečius renginius ar projektus, o jos interneto svetainė tarnautų kaip informacijos apsiikeitimo ir veiklų koordinavimo įrankis. Atsižvelgiant į finansinius ir žmogiškuosius išteklius, labiausiai tikėtina, kad bus pasirinktas antrasis modelis.

Labai svarbu, kad šioje ataskaitoje pabrėžiama tai, jog „Audiovizualinio paveldo apsaugos diena“ turi būti minima kaip atskira šventė ir jokia būdu negali būti integruota į „Pasaulinę archyvų dieną“. Ši šventė sudaro progą vieną kartą per metus atkreipti visuomenės ir specialistų dėmesį į vaizdo ir garso dokumentinio paveldo apsaugos problemas. Organizuojami renginiai ar projektai gali sudaryti prielaidas realiems pokyčiams šioje srityje. Tuo tarpu 1980–ųjų konvencija tik pripažino išsaugojimo svarbą, tačiau nebuvo pasiūlytas joks konkretus veiksmų planas.

Egzistuoja ir kiti apsaugos aspektu svarbūs UNESCO teisiniai instrumentai. Tai kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencija [48], Nelegalaus kultūros vertybių įvežimo, išvežimo ir nuosavybės teisės perdavimo uždraudimo priemonių konvencija [49]. Kadangi vaizdo ir garso dokumentinis paveldas iš esmės yra pripažįstamas kaip kultūros paveldo sudedamoji dalis, todėl galima teigti, kad jam galioja ir minėtuose dokumentuose išdėstytos nuostatos. To nepaneigia šiuose dokumentuose pateikiami kultūros vertybių apibrėžimai, kuriuose pažymėta, kad terminas „kultūros vertybės“ nepaisant jų kilmės ir nuosavybės apima „archyvinius dokumentus“ [48], taip pat „tiek

religines, tiek ir pasaulietines vertybes, kurios kiekvienos valstybės yra laikomos reikšmingomis archeologijai, priešistorijai, istorijai, literatūrai, menui bei mokslui“ ir priklauso tam tikroms kategorijoms, tarp kurių yra kategorija „archyvai, įskaitant garso įrašų, fotografijos ir kinematografijos archyvus“ [49].

Didėjanti skaitmeninė audiovizualinio paveldo dalis kuria naujas apsaugos problemas. Dėl skaitmeniniams audiovizualiniams dokumentams būdingo efemeriškumo reikalingas kryptingas ir ryžtingas vadovavimas bei atitinkama veikla, kad jie išliktų. Trisdešimt pirmoje UNESCO sesijoje buvo priimta Skaitmeninio paveldo apsaugos chartija [5]. Tai deklaracija, kurioje išdėstyti principai yra pagalba Šalims narėms, kuriant nacionalinę skaitmeninio paveldo apsaugos ir prieigos prie jo politiką. Chartijoje apibrėžiama, kas sudaro skaitmeninį paveldą: tai informacija, sukurta skaitmeninėje aplinkoje arba konvertuota iš esamų analoginių šaltinių. Tarp įvairių skaitmeninių medžiagų (tekstai, duomenų bazės, kompiuterinės programos) taip pat išskiriama judesį perteikianti vaizduojamoji bei garso medžiagos, galinčios turėti bet kokią iš daugybės formatų. Pripažįstama, kad didelė skaitmeninių išteklių dalis turi išliekamąją vertę ir turi būti išsaugoti esamai ir būsimoms kartoms, nesvarbu, kokioje pasaulio dalyje ir žmogaus pažinimo srityje ir kokia kalba jie sukurti.

Nagrinėjant Europos Sąjungos iniciatyvas teisinėje aplinkoje, derėtų paminėti Europos konvenciją dėl audiovizualinio paveldo apsaugos ir Europos Konvencijos dėl audiovizualinio paveldo apsaugos protokolą dėl televizijos kūrinių apsaugos.

Europos konvencija dėl audiovizualinio paveldo apsaugos [12] parengta 2001 m. lapkričio 8 d. Strasbūre. Numatyta, kad prie jos prisijungti gali Europos Tarybos narės ir kitos valstybės, Europos kultūros konvencijos bendrijos šalys. Lietuva šią konvenciją ratifikavo 2003 m. vasario 25 d. Konvencija įprasmina šalių nuomonę, kad Europos paveldas atspindi tautų kultūrinį savitumą ir įvairovę, o judesį perteikianti vaizduojamoji medžiaga yra sudedamoji paveldo dalis. Ji yra kultūros išraiškos forma ir puikiai atspindi šiuolaikinę visuomenę, tinka fiksuoti kasdieniams įvykiams, kurie yra ne kas kita, kaip istorijos pagrindas. Dokumento sudarymą įtakojo suvokimas, kad audiovizualinės laikmenos yra labai trapios ir kad gresia įvairūs pavojai jų egzistavimui ir perdavimui ateities kartoms.

Konvencijos tikslas yra užtikrinti Europos audiovizualinio paveldo apsaugą ir jo, kaip vienos iš meno formų ir mūsų praeities įamžintojo, pripažinimą, visuomenės interesais šį paveldą kaupiant, išlaikant ir naudojant judesį perteikiančią medžiagą kultūros, mokslo ir tyrimų tikslais.

Europos konvenciją dėl audiovizualinio paveldo apsaugos rengusios Kultūrinio bendradarbiavimo Taryba ir jos Kultūros komitetas bei Žiniasklaidos iniciatyvinis komitetas paruošė ir Konvencijos protokolą dėl televizijos kūrinių apsaugos [13] (toliau „Protokolas“). Televizijos kūriniai buvo pripažinti sudarančiais didžiausią judesį perteikiančios medžiagos sektorių, todėl turinčiais didžiausią reikšmę

audiovizualiniam paveldui. Šiame dokumente nustatomos konkrečios Konvencijos bendrųjų principų taikymo televizijos kūriniais taisyklės. Televizijos kūriniai nuo kinematografinių skiriasi savo kiekiu, daugelio programų trumpalaikiškumu, perdavimo, saugojimo ir įrašymo būdais. Skiriasi jų prieinamumas ir poveikis pavieniams asmenims bei visuomenei.

Kurti bendrą Europos televizijos kūrinių apsaugos sistemą pastūmėjo pastarojo dešimtmečio pokyčiai televizijos sferoje. Ėmus teikti licencijas privatiems transliuotojams ir padidėjus transliavimo trukmei, o taip pat atsiradus naujoms transliavimo galimybėms (palydovinė, kabelinė ir skaitmeninė televizijos), išaugo kuriamų darbų kiekis; kita vertus, iškilo grėsmė, kad archyvuose jau esanti medžiaga ilgainiui nusidėvės, be to, vis daugiau lėšų reikalauja ir nuolat besiplečiantys archyvai. Tačiau technologijų plėtra (pavyzdžiui, skaitmeninimo galimybė) ne tik pagausino televizijos kūrinių, bet ir suteikė naujas galimybes išsaugoti gerokai didesnius jų kiekius kur kas mažesnėmis sąnaudomis nei iki tol.

Specialistų pozicija

1989 metais audiovizualinio paveldo svarbą vienas pirmųjų išryškina *Wolfgang Klaue*. Jis teigia [20], kad tai dokumentai, kurie „turi būti vertinami kaip archyvinė medžiaga ir ji turi būti saugoma archyvuose“. Šio teiginio pagrindimas taip pat siejamas su audiovizualinės medijos tapimu viena svarbiausių bendravimo tarp žmonių formų XX amžiuje. Panašu, kad remdamasis UNESCO konvencija dėl vaizdo dokumentų apsaugos autorius pabrėžia, kad bet kokia teisinė, administracinė ir finansinė įtaka audiovizualinio archyvo egzistavimui ir vystymuisi, prasideda nuo supratimo jog audiovizualiniai dokumentai yra dalis nacionalinės kultūros ir priklauso XX amžiaus palikimui kaip kultūrinio identiteto įrodymas. Jei tokių dokumentų vertinimas nusileidžia knygų bibliotekose, rankraščių archyvuose ar meno darbų muziejuose vertinimui, jis negali būti pateisintas nei mokliškai, nei morališkai. Tačiau audiovizualiniai archyvai retai kada yra vertinami kaip lygiavertė institucija bibliotekai, muziejui ir tradiciniam archyvui.

Apie Lietuvos vaizdo ir garso dokumentinio paveldo išsaugojimui iškilusias grėsmes ir galimus jų šalinimo būdus 1990 metais savo nuomonę pateikė L.Vildžiūnas „Lietuvos kultūros koncepcijos matmenyse“, kuriuos rengė buvusi Lietuvos švietimo ir mokslo ministerija bei Lietuvos Sąjūdžio Seimo Taryba [51]. Autorius daugiausia atskleidžia kino paveldo apsaugos sritį ir galimą kinematografijos reformą. Esminis išskirtas egzistuojantis trūkumas – tai organizacinė krizė. Kinas tuo laikotarpiu buvo atsidūręs tarsi už nacionalinės kultūros ribų. Pozityvių pokyčių buvo galima tikėtis tik valstybei pripažinus, kad kinas yra būtinas nacionalinės kultūros komponentas ir suteiktų jam pasitikėjimo avansą.

L. Vildžiūnas pateikia ir keletą svarbių argumentų, pagrindžiančių ypatingą kino dokumentų išsaugojimo svarbą. Kadangi vienas iš svarbiausių kino uždavinių yra dokumentiškai fiksuoti tautos gyvenimą, kinas tampa vizualiniu istorinės atminties išsaugojimo būdu. Kinas gali tapti veiksminga mokymo priemone bendrojo lavinimo mokyklose, prisidėti prie tautinės švietimo koncepcijos įgyvendinimo, padėti mokiniui aiškiai suvokti istorijos, literatūros, kultūros istorijos kursus.

Autoriaus nuomone Valstybinis kino-foto-fonodokumentų archyvas (dabartinis Lietuvos valstybės centrinio archyvo vaizdo ir garso dokumentų skyrius) neatlieka dokumentų kaupėjo ir sisteminio vaidmens. Todėl iškeliama drąši idėja, kad Lietuvai yra reikalinga nacionalinė filmoteka, kuri kauptų visą lituanistinę medžiagą, bet kokio tipo kino ir video juostose. Filmoteka turėtų tapti ne tik mokslinio-metodinio kinotyros darbo centru, bet ir kino kultūros skleidimo židiniu, kaupiančiu pasaulinę kino klasiką. Vėliau nacionalinė filmoteka galėtų išaugti į kino institutą, kuris finansuotų kūrybą, rūpintųsi kūrybine pamaina, leistų kino literatūrą, turėtų kino muziejų, filmų demonstravimo sales. Ko gero buvo rimtai svarstomas šios idėjos įgyvendinimas, nes L.Vildžiūnas pateikė net ir galimus tokios įstaigos finansavimo šaltinius, numatė ir galimą pastato statybos vietą Vilniuje.

Šiandieniniame kontekste šiek tiek praplėsta ir modifikuota nacionalinės filmotekos idėja taip pat galėtų būti verta dėmesio, kadangi vis dar trūksta paveldo apsaugos veiklos koordinavimo bei bendradarbiavimo tarp skirtingų institucijų (apie tai plačiau rašoma 4 skyriuje). Įstaiga neturėtų apsiriboti vien kino medžiagos tvarkymu, bet galėtų rūpintis ir kitomis vaizdo ir garso dokumentų formomis, tame tarpe ir skaitmeninėmis. Tačiau „filmotekos“ peraugimas į kino institutą nebėra toks aktualus, nes dalį numatytų funkcijų jau vykdo Lietuvos muzikos ir teatro akademija, veikia Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus.

Reikia pažymėti, kad šiandien kino paveldo apsauga ir kinematografijos sektorius lyginant su kitomis audiovizualinio paveldo rūšimis yra viena iš geriausiai kuruojamų sričių. 2002 m. kovo 5 d. priimtas Lietuvos Respublikos kino įstatymas [30] apibrėžia kino valstybinio valdymo pagrindus, nacionalinio filmo sąvoką, nacionalinių filmų gamybos, platinimo ir viešo rodymo tvarką bei finansavimą ir užsienio filmų platinimo bei rodymo tvarką Lietuvos Respublikoje. Įstatymas taikomas fiziniams ir juridiniams asmenims jų veikloje, į kurią įeina ir nacionalinių bei užsienio filmų saugojimas.

Lietuvoje taip pat veikia Kultūros ministerijos įsteigtas Europos *Media* programų biuras¹, kurio veiklą papildomai finansuoja Europos komisija. Pagrindinis biuro tikslas – teikti informaciją Lietuvos kino ir multimedijos projektų autoriams apie MEDIA programą, patarti, kokiuose konkursuose geriau

---

¹ Europos *Media* programų biuro interneto svetainės adresas - <http://www.mediadesk.lt>

dalyvauti bei konsultuoti pildant paraiškas. Biuras papildomai teikia informaciją apie kino industrijos renginius, mokymo kursus, finansavimo galimybes, ieškančius partnerių projektus.

Tarptautiniai projektai

Europoje vyksta bent aštuoni projektai², kuriais siekiama vystyti daugiausia skaitmenines paveldo apsaugos strategijas, vykdyti konkrečias veiklas. Didžiausias projektas (dalyvių kiekio ir trukmės aspektu), orientuotas į audiovizualinio paveldo apsaugą yra „PrestoSpace“ [38].

„PrestoSpace“ projekto tikslas - pateikti techninius sprendimus ir integruotas sistemas, skirtas visų tipų audiovizualinių kolekcijų apsaugai. Taip pat tikimasi pasiekti apčiuopiamų rezultatų apsaugos, restauravimo, saugojimo ir archyvų vadybos, turinio aprašymo, sklaidos ir prieigos srityse. Projekto įgyvendinimo metu turėtų būti sudarytos sąlygos „apsaugos centrų“ įkūrimui, kurie galėtų pasiūlyti visiems saugotojams prieinamas paslaugas, kuriuose būtų tvarkomi jų rinkiniai bei užtikrinama prieiga prie jų.

Projekto įgyvendinimas finansuojamas Europos Sąjungos lėšomis, o aktualumas grindžiamas naujos paveldo rūšies atsiradimu, kurios gyvavimą užtikrina audiovizualinės technologijos. Daug svarbių įvykių užfiksuota vaizdo ir garso laikmenose, dėl ko jos savaime tapo nauja kultūros išraiškos forma, praplėtė žmonijos atmintį. Šie istoriją, kultūrą ir komerciją atspindintys dokumentų rinkiniai yra trapesni nei įprasti meno kūriniai (piešiniai, popieriniai dokumentai, paminklai) ir šiandien jie atsidūrė ties visiško išnykimo riba. UNESCO tyrimų duomenimis audiovizualinės kolekcijas pasaulyje sudaro apie 200 milijonų valandų bendros trukmės įrašų, iš kurių 50 milijonų yra Europoje. Visa tai gali išnykti per artimiausius 20 metų, jei nebus imtasi atitinkamų veiksmų.

Projekto koordinatorių nuomone, dauguma vaizdo ir garso archyvų susiduria su ekonominiais sunkumais, trukdančiais plėtoti apsaugos veiklą. Didieji transliuotojai, kurie jau pradėjo skaitmeninti savo kolekcijas taip pat susiduria su finansinėmis problemomis. Taigi abiem atvejais tai rimta kliūtis, kurią geriausia spręsti bendromis (projekto partnerių) pastangomis. Kadangi prieinamas dokumentas yra kur kas vertingesnis už gulintį lentynoje, didelis dėmesys skiriamas prieigos prie kaip įmanoma didesnio kolekcijų skaičiaus gerinimui, kad jomis galėtų naudotis kuo platesnis žmonių ratas. Pagrindines veiklos kryptis šioje srityje apima skaitmeninimo, autorių teisių, metaduomenų, informacijos perdavimo kanalų klausimai. Kaip didelį trūkumą koordinatoriai įvardina institucijose paplitusį „projektinį“ darbo modelį,

---

² PrestoSpace“, „TAPE“, „First“, „Minerva“, „Delos“, „Erpanet“, „Digicult“, „Presto“.

kuomet dirbama „nuo projekto iki projekto“. Tokiu būdu nuveikiama nemažai konkrečių darbų, tačiau trūksta ilgalaikės strategijos.

Audiovizualinė archyvistika pasižymi kaip itin kompleksiška ir daugiadisciplinė sfera, apimanti chemijos, fizikos, signalų apdirbimo, robotų technikos, dirbtinio intelekto ir semantinio interpretavimo sritis. Dėl šios priežasties „PrestoSpace“ bendradarbiauja specialistai, turintys reikiamą kompetenciją ir kvalifikaciją. Jie atstovauja archyvus, tyrimų centrus, universitetus, pramonės įmones, ne pelno siekiančias organizacijas.

Pagrindiniai projekto vykdytojai - tai septyni partneriai, sudarantys valdybą. Šiuo metu valdybai priklauso Nacionalinis audiovizualinis institutas (Prancūzija), BBC (Didžioji Britanija), Italijos radijas ir televizija, Joanneum tyrimų centras (Austrija), Nyderlandų vaizdo ir garso institutas, Austrijos radijas, Šefildo universitetas (Didžioji Britanija). Didžioji dauguma projekto dalyvių yra vadinami asocijuotais nariais ir yra skirstomi į tris grupes:

- Vartotojų grupė – tai projekto dalyviai, pateikiantys savo kolekcijas, kurioms yra pritaikomi egzistuojantys pramonės atstovų sprendimai;
- Privataus sektoriaus atstovai – jų uždavinys kurti įrankius konkrečioms archyvavimo problemoms spręsti, taip pat įgyvendinti tyrimų rezultatus;
- Universitetai ir taikomųjų tyrimų institutai – dirbdami kartu su vartotojais ir pramonininkais jie nustato daugiausia dėmesio vertas apsaugos sritis.

Dabartiniai asocijuotieji projekto partneriai apima 8 archyvus, 3 tyrimų centrus, 6 universitetų institutus, 15 industrinių partnerių.

Institucijoms, kaupiančioms ir saugančioms vaizdo ir garso dokumentus galėtų būti naudinga „PrestoSpace“ projekto metu surinkta/sukurta medžiaga, skelbiama interneto svetainėje³. Šią medžiagą galima suskirstyti į keturias dalis: tyrimų ataskaitas, publikacijas bei dvejias elektronines skaitmeninio gaires. Skirtingų projekto partnerių pateikiamų ataskaitų chronologinės ribos apima 2004 – 2007 metus. Čia publikuojama naujausia informacija aktualiomis temomis, kurioje atsispindi tiek techniniai – praktiniai, tiek metodiniai apsaugos aspektai. Publikacijų skyriuje galima susipažinti su pavienių specialistų mokslo darbais apsaugos, restauravimo, metaduomenų, prieigos ir sklaidos klausimais.

Praėjusio amžiaus istoriją galima tirti ne tik milijonų diskų, filmų ir garso juostų saugomų transliuotojų bei vaizdo ir garso archyvuose dėka. Daugybę įvairiausio turinio įrašų galima aptikti nieko bendro su archyvais ar radijo-televizijos sektoriumi neturinčiose institucijose. Šios kolekcijos, sukurtos pavyzdžiui antropologinių ar lingvistinių tyrimų tikslais, gali būti negrįžtamai prarastos dėl fizinių

---

³ <http://www.prestospace.org>

laikmenų senėjimo ir sparčiai besivystančių technologijų, kadangi nebegaminama techninė įranga senų formatų vaizdo ir garso dokumentams perskaityti. Siekiant sudaryti kuo geresnes sąlygas tokios medžiagos išsaugojimui, Europoje vykdomas projektas „Tape“^[46]. Šio projekto tikslas – atlikti parengiamąjį darbą kuriant „sąmoningumo kėlimo“⁴ ir ne specialistų mokymo programas, ir prisidedant prie pasaulinės audiovizualinio paveldo apsaugos veiklos. Šis darbas atliekamas bendradarbiaujant su institucijomis bei į technologinius problemų sprendimus orientuotais projektais (pvz. „PrestoSpace“). Taigi „Tape“ projektas yra susijęs su vaizdo ir garso medžiagos apsaugos ir prieigos klausimais visų pirma „ne archyvinėse“ institucijose, kurios nesispecializuoja tokios medžiagos kaupime, tačiau vis tiek savo žinioje turi audiovizualinių kolekcijų. Projekto koordinatorių nuomone, tradiciniuose archyvuose, muziejuose ar akademinėse institucijose saugomi vaizdo ir garso dokumentai yra iš esmės sunkiai, galbūt ir visai neprieinamai. Taip pat nelaikomi ir „komerciniais“ objektais, kurių apmokestintas pateikimas vartotojams leistų gauti papildomų lėšų. Dėl to galimybės sudaryti laisvą prieigą prie šio kultūrinio ir akademinio paveldo, kai jo ekonominė vertė yra mažai vertinama, tampa tam tikru iššūkiu.

Visuose teisiniuose dokumentuose, publikacijose ir projektų dokumentuose galima įžvelgti tas pačias esmines, tarpusavyje glaudžiai susijusias priežastis, kurios stabdo vaizdo ir garso dokumentų išsaugojimo veiklą praktiniame lygmenyje. Ko gero svarbiausia jų – nepakankamas visuomenės sąmoningumas apie audiovizualinio paveldo svarbą. Siekiant kelti šios kultūros paveldo dalies statusą Lietuvoje, galima pasinaudoti UNESCO siūloma galimybe švęsti „Pasaulinę audiovizualinio paveldo dieną“ ir taip realizuoti viešųjų ryšių teikiamas galimybes. Egzistuojantys ES ir nevyriausybinų organizacijų dokumentai ne tik teisiškai pagrindžia apsaugos būtinybę, tačiau gali pasitarnauti ir kaip reikiamas instrumentas jos įgyvendinimui, tereikia tik atitinkamo požiūrio ir iniciatyvos iš šalies valdžios pusės. Kita priežastis – tai organizacinė krizė, kurią galbūt galėtų pašalinti specialus kompetencijos centras, kuris taip pat skatintų bendradarbiavimą tarp skirtingų institucijų. Tokias išvadas leidžia daryti susidariusi padėtis, kuomet egzistuoja visos pagrindinės reikiamos priemonės, bet nėra kas jomis galėtų pasinaudoti.

---

⁴ „Sąmoningumo kėlimu“ siekiama, kad kuo daugiau žmonių suvoktų ir įvertintų kultūrinę, mokslinę ir meninę audiovizualinio paveldo vertę.

2 *Vaizdo ir garso dokumentų archyvas tarp atminties institucijų*

2.1 *Institucinis kontekstas*

Skirtingas atminties institucijas sieja tam tikri bendri bruožai. Visų pirma beveik visose vyrauja panaši kolekcijų kūrimo strategija, kolekcijų objektų valdymo ir konservavimo procesai bei su prieigos užtikrinimu susijusi veikla ir nuostatai. Bibliotekose, muziejuose, archyvuose ir audiovizualiniuose archyvuose saugomi įvairių formatų fiziniai dokumentai: popieriniai, audiovizualiniai ar kompiuterinių formatų dokumentai, pavyzdžiui, iš interneto surinkta medžiaga.

Didžiausią *bibliotekų* saugyklų dalį sudaro publikuota ir kita platinimui skirta medžiaga, sąmoningai sukurta informuoti, įtikinti ar linksminti skaitytoją. Pagrindinis bibliotekos kolekcijos elementas yra knyga, periodikos leidiniai, dokumentai, žemėlapiai, nuotraukos, judesį perteikianti vaizduojamoji medžiaga (vaizdo įrašai) ir pan. Šie dokumentai įprastai nėra unikalūs vienetai, jie gali kartotis skirtingose tos pačios ar kitų bibliotekų kolekcijose. Prieigą užtikrina katalogavimas ir bibliografavimas. Šie metodai išskiria informaciją apie leidėją, autorių, dalyką ir publikavimo vietą.

Archyvuose kaupiami dokumentai, atspindintys kieno nors socialines ar organizacines veiklas. Tradiciškai – tai daugiausia autentiška ir nepublikuota medžiaga. Svarbiausias akcentas, nulemiantis archyvo kolekcijų tvarkymo specifiką, yra ne pavieniai dokumentai, bet kontekstas – sąsajos su kūrėju, kūrėjo veikla ir kitais dokumentais. Pavyzdžiui korespondencijos byla gali būti konkretaus fondo dalis, kurį sudarė konkreti valstybinė institucija, esant konkrečioms aplinkybėms ir konkrečiam laikui. Šios žinios ir galimybė analizuoti medžiagą būtent šiame kontekste sudaro sąlygas ją pilnai ir teisingai suprasti.

Muziejuose daugiausia susiduriama su įvairiais objektais, bet ne dokumentais ar publikacijomis. Jie renkami, tyrinėjami, dokumentuojami, demonstruojami. Objektų konservavimas bei kontekstualizuotas viešas demonstravimas edukaciniais tikslais, esant kontroliuojamai aplinkai, yra vienos iš pagrindinių muziejų veiklų. Eksponuojant objektus vis dažniau taikomos audiovizualinės technologijos.

Akivaizdu, kad dauguma audiovizualinių archyvų neišvengiamai apima visų trijų minėtų atminties institucijų aspektus. Pavyzdžiui, saugomi dokumentai gali būti tiek publikuoti, tiek ir nepublikuoti. Audiovizualiniuose bei tradiciniuose archyvuose, bibliotekose ir muziejuose vienodai svarbi yra katalogavimo praktika. Kadangi audiovizualiniame archyve susiduriama su išskirtinai technologinėmis laikmenomis (beveik neįmanoma konceptualiai atskirti technologijos nuo turinio), todėl čia išlieka aktualūs muziejuose taikomi darbo metodai.

Ray Edmondson išskiria [8] tarp institucijų egzistuojančius skirtumus. Archyvistikos moksle naudojamos sąvokos „dokumentas“ ar „pagarbos fondui“ principas gali apriboti audiovizualinio archyvo veiklą, kas trukdo įgyvendinti jo misiją. Bibliotekininkystėje sutinkama informacijos ir kolekcijų valdymo koncepcija audiovizualiniame archyve turi tam tikrų apribojimų. Prieigos užtikrinimas gali būti labai brangus, todėl galimybe sudaryti sąlygas laisvai prieiti prie informacijos šiuo atveju gali būti itin nepraktiška. Be to prieiga yra ribojama autorinių teisių valdymo politikos.

Siekiant išsamiau palyginti vaizdo ir garso archyvą su tradiciniu archyvu, biblioteka ir muziejumi, galima taikyti *Judith Ellis* [10] siūlomus ir *Ray Edmondson* [8] adaptuotus pjūvius: *kokia medžiaga institucijoje yra saugoma, kaip saugoma medžiaga yra tvarkoma, kas gali naudotis medžiaga, kokios yra paieškos galimybės, kokia yra prieigos galimybė, koks yra institucijos tikslas, kokie yra institucijos lankytojų tikslai, kokie specialistai dirba institucijoje.*

Lentelė Nr.1

	Vaizdo ir garso dokumentų archyvas	Tradicinis archyvas	Biblioteka	Muziejus
<i>Kokia medžiaga yra saugoma</i>	Vaizdo ir garso laikmenos, susiję dokumentai ir artefaktai	Atrinkti veiklos dokumentai: bet kokiaje formoje, dažniausiai unikalūs ir nepublikuoti	Bet kokioje formoje publikuota medžiaga	Objektai, artefaktai, susiję dokumentai
<i>Kaip saugoma medžiaga yra tvarkoma</i>	Pagal nustatytą sistemą, suderinamą su saugomos medžiagos formatu, būkle ir statusu	Pagal tą pačią tvarką, kokią naudojo ir dokumentų kūrėjai	Pagal nustatytą klasifikacijos sistemą	Pagal nustatytą sistemą, suderinamą su eksponatų būkle ir medžiagine kilme
<i>Kas gali naudotis medžiaga</i>	Tai priklauso nuo įstaigos politikos, kopijavimo galimybių, autorinių teisių apsaugos ir sutartinių susitarimų	Tai priklauso nuo įstaigos politikos, įstatyminio teisėtumo ir dokumentų pateikėjų iškeltų sąlygų	Tai priklauso nuo įstaigos politikos, visuomenės ar konkrečios bendruomenės	Tai priklauso nuo įstaigos politikos, visuomenės ar konkrečios bendruomenės
<i>Kokios yra paieškos galimybės</i>	Paieškos katalogai, sąrašai, darbuotojų konsultacijos	Apyrašai, inventoriniai sąrašai, kiti dokumentai	Paieškos katalogai, paieška lentynose, darbuotojų konsultacijos	Ekspozicija, darbuotojų konsultacijos

<i>Kokia yra prieigos galimybė</i>	Tai priklauso nuo įstaigos politikos, turimų patalpų ir technologijų. Dokumentais galima naudotis už įstaigos ribų.	Tik institucijos patalpoje, esant stebėjimo kontrolei.	Tiek bibliotekos patalpose, tiek ir kur nors kitur (knygas ir kitus leidinius galima „pasiskolinti“)	Ekspozicijoms skirtose erdvėse
<i>Koks yra institucijos tikslas</i>	Audiovizualinio paveldo išsaugojimas ir galimybių juo naudotis sudarymas	Archyvų saugojimas dėl jų informacinės ir įrodymo vertės.	Informacijos su laikmenomis išsaugojimas ir/arba prieigos prie jų sudarymas	Artefaktų ir informacijos apie juos išsaugojimas bei galimybės jais naudotis sudarymas
<i>Kokie yra institucijos lankytojų tikslai</i>	Moksliniai tyrimai, edukacija, pomėgių ar verslo reikalų tenkinimas	Konkrečios veiklos ar faktų įrodymas, moksliniai tyrimai, pomėgių tenkinimas	Moksliniai tyrimai, edukacija, pomėgių tenkinimas	Moksliniai tyrimai, edukacija, pomėgių tenkinimas
<i>Kokie specialistai dirba</i>	„Audiovizualiniai“ archyvistai	Archyvistai	Bibliotekininkai	Muziejų kuratoriai

Remiantis pirmoje lentelėje pateiktu lyginimu, galima išskirti tam tikrus aspektus, leidžiančius išskirti audiovizualinį archyvą kaip savarankišką instituciją (o ne tik kitos, stambesnės institucijos skyrių), tačiau tuo pat metu neeliminuoti ir iš kitų atminties institucijų konteksto. Visų pirma audiovizualiniame archyve saugoma medžiaga turi savitą laikmenų formą, todėl ją sunku prilyginti bibliotekose ir archyvuose saugomiems objektams (kurie įprastai yra popieriniai). Vadinasi nebūtų teisinga taikyti ir čia paplitusių apsaugos darbo metodų. Jei tarkime bibliotekoje yra atskiras vaizdo ir garso dokumentų skyrius – jis iš esmės turi veikti kitaip, vien praktiniame dokumentų išsaugojimo lygmenyje. Tam reikalingi atitinkami specialistai, išmanantys audiovizualinių laikmenų – magnetinių ir kino juostų ar plokštelių restauravimo bei konservavimo specifiką. Vargu ar šį darbą galėtų atlikti senųjų rankraščių restauratoriai, todėl bibliotekai reikia turėti specialiai apmokytus darbuotojus. Vaizdo ir garso dokumentams peržiūrėti ar perklausyti yra reikalinga technologinė įranga, kuri nėra reikalinga nei knygų bei kitų leidinių, nei archyvinių dokumentų skaitymui (jei dokumentai nėra fiksuoti mikrofilme), juo labiau pažinti įprastinius, ne audiovizualinius muziejaus eksponatus. Vieninteliame audiovizualiniame archyve prieigą prie dokumentų taip stipriai varžo autorinių teisių apsauga. Pavyzdžiui Nacionalinėje Lietuvos televizijoje transliuojamos autorinės laidos yra kuriamos prodiuserių, kurie laidos įrašo kopiją perduodami archyviniam saugojimui iš karto iškelia sąlyga, kad medžiaga nebūtų transliuojama ar kopijuojama be jų

žinios. Bibliotekoje ar archyve yra saugomi ne tik praėjusio amžiaus, bet ir gerokai senesni dokumentai, kai tuo tarpu didžiąją dalį audiovizualinių kolekcijų sudaro XX a. kūriniai. Įprastai kuo senesnis kūrinys – tuo mažiau teisinių apribojimų jo naudojimui taikoma. Šioje srityje taip pat trūksta teisinio reguliavimo, numatančio vartotojams palankias išimtis prieigos ir autorinių teisių klausimais. Taigi panašu, kad remiantis pateiktu pavyzdžiu, vaizdo ir garso dokumentų skyriaus ir bibliotekos nesieja nei praktiniai, nei teisiniai ryšiai, kurie instituciniame lygmenyje neleistų jų atskirti vieno nuo kitos.

Tačiau visas tiriamas institucijas vienija beveik toks pats tikslas – tai kaupiamos medžiagos apsauga ir galimybių ja naudotis sudarymas, informacijos skaidos užtikrinimas. Visa lankytojams prieinama saugoma medžiaga turi tarnauti moksliniams tyrimams, edukaciniais poreikiais ar kitiems asmeniniams poreikiams⁵ tenkinti.

Tie patys argumentai, kurie leidžia išskirti vaizdo ir garso archyvą iš kitų institucijų, gali būti panaudoti pagrįsti nuomonei, kad audiovizualinio paveldo objektai ir kultūros vertybės gali būti saugomos archyvuose, muziejuose ir bibliotekose tuo pačiu metu. Tačiau „Ataskaitoje apie archyvus išsiplėtusioje Europos Sąjungoje“ (parengta ES Šalių-narių ir ES institucijų archyvų nacionalinių ekspertų grupės) pažymima [41], kad tarp jų nėra vienintelės institucijos, turinčios visišką kompetenciją įgyvendinti audiovizualinio paveldo apsaugą. Tradiciniame archyve gali būti saugomi unikalūs vaizdo ir garso įrašai (video juostoje užfiksuotas konkretus įvykis), tuo tarpu bibliotekoje paranku kaupti platinimui paruoštą bei pakartotinai išleistą produkciją (platinimui skirti muzikos įrašai). Muziejuose dėmesys gali būti sutelktas ties meniniu požiūriu vertingais audiovizualiniais kūriniais, kurie gali apimti tiek unikalius, tiek ir platinimui sukurtus kūrinius.

Gali kilti klausimas, kodėl vaizdo ir garso dokumentus kaupianti ir sauganti įstaiga vadinama „audiovizualiniu archyvu“, o ne „audiovizualiniu muziejumi“ ar „audiovizualine biblioteka“. Žodis „archyvas“ kildinamas iš graikiško „archeon“ ar lotyniško „archyvum“ šiuolaikinėje terminologijoje apima šias prasmes[8, 15]:

- Pastatą ar pastato dalį, kurioje saugomi dokumentai (saugykla);
- Fizinę talpą, kurioje gali būti saugomi dokumentai (pavyzdžiui dėžė ar spinta);
- Skaitmeninę erdvę, pavyzdžiui aplanką kietajame kompiuterio diske, kur įrašytos kokios nors skaitmeninės bylos;
- Dokumentų visuma, kurie jau yra atlikę pirminę savo funkciją ir gali tarnauti kaip kokios nors veiklos ar konkrečių faktų įrodymas.
- Instituciją ar organizaciją, atsakingą už dokumentų kaupimą ir saugojimą.

⁵ Asmeninių poreikių tenkinimas suprantamas kaip galimybė leisti laisvalaikį susipažįstant su atminties institucijose sukaupta medžiaga, neturint aiškaus savišvietos ar mokslinio tikslo. Tai gali būti muziejų lankymas ar kino filmų peržiūra savaitgaliais.

Veiksmožodis „archyvuoti“ gali reikšti dokumentų talpinimą į saugyklą; dokumentų apsaugą ir priežiūrą [8,15]. Taigi žodžio „archyvas“ naudojimas gali būti siejamas su vaizdo ir garso bei tradicinių dokumentų panašumu jų kaupimo požiūriu. Muziejus tuo tarpu daugiau orientuotas į istorinę, mokslinę ar meninę vertę turinčių objektų kaupimą ir *eksponavimą*; biblioteka – įvairiose formose publikuotų leidinių *studijavimo* vietą.

2.2 Lietuvos archyvų sistemos santykis su vaizdo ir garso dokumentų paveldu

Tam tikrus tarp tradicinių bei vaizdo ir garso archyvų esančius skirtumus galima išvelgti analizuojant Lietuvos valstybės archyvų sistemą. Šiai sistemai priskiriami 10 apskričių ir 5 valstybės archyvai, tarp jų ir Lietuvos valstybės centrinis archyvas, kurio vaizdo ir garso dokumentų skyriuje kaupiami vaizdo ir garso įrašai. Jie sudaro filmų, garso ir video dokumentų kompleksus [52]. *Filmų* komplekse galima išskirti Lietuvos filmus, sukurtus nuo 1920 m. iki šių dienų, didelę 1918 – 1940 metų periodo lietuviškų filmų kolekciją, taip pat naujausią šių dienų kroniką ir dokumentiką. Filmai yra saugomi 35 mm, 16 mm ir 8 mm juostose. *Garso* dokumentai fiksuoti gramofono plokštelėse, magnetinėse juostose ir kompaktiniuose diskuose. Čia didelę istorinę ir kultūrinę vertę turi įrašai su žymių politikos, kultūros ir visuomenės veikėjų balsais; Kauno radijo transliacijų fragmentai, atspindintys 1940 – ūjų metų įvykius; 1950 –1996 m. Čikagos lietuvių radijo „Margutis“ kolekcija bei daugybė įvairių muzikos įrašų. *Video* dokumentai – tai daugiausia nuo 1988 metų archyvo darbuotojų užfiksuoti svarbūs politinio ir kultūrinio gyvenimo įvykiai. Jie saugomi VHS juostų, DVCAM, Mini DV, DVD formatuose.

Lietuvos centrinio valstybės archyvo darbas organizuojamas atsižvelgiant į teisės aktuose⁶ nustatytą tvarką. Kaip ir daugumoje pasaulio šalių, Lietuvos archyvų sistemoje yra laikomasi „kilmės“ principo, kuris nėra visiškai tinkamas vaizdo ir garso medžiagos kaupimui, tvarkymui bei saugojimui. „Kilmės“ principas yra grindžiamas archyvinio fondo koncepcija: fondą sudaro konkrečios įstaigos, organizacijos ar asmens veiklos dokumentai. Čia itin svarbios dvi taisyklės [22]:

- Pagarba fondui, reiškianti, kad viename fonde esantys dokumentai negali būti maišomi su kitame fonde esančiais dokumentais;
- Pagarba natūraliai dokumentų tvarkai, reiškianti, kad archyvistas, tvarkydamas dokumentus turi stengtis išsaugoti juos tokia tvarka, kokia jie buvo sukurti jų kūrėjo.

⁶ Svarbiausi dokumentai: Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatymas, Lietuvos centrinio valstybės archyvo nustatai, kiti Lietuvos archyvų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės išleisti teisės aktai.

Archyvinis fondas yra sudarytas iš tarpusavyje susijusių dokumentų, kurie yra smulčiausias apskaitos vienetas. Grupė dokumentų gali sudaryti bylą, bylos – apyrašus, o apyrašai – fondą. Atskirus dokumentus siejantys ryšiai yra nulemti jų sudarytojo dokumentų saugojimo tvarkos, dėl to gali puikiai atspindėti ir sudarytojo organizacinę sistemą. *Lajos Kormendy* išskiria [22] du skirtingus ryšių tarp dokumentų tipus – tai vertikalios ir horizontalios krypties ryšiai. Vertikalūs ryšiai yra svarbesni, kadangi atspindi hierarchinę organizacinę struktūrą. Įprastai visi vienos įstaigos ar organizacijos dokumentai sudaro fondą, organizacijos skyrių dokumentai sudaro apyrašus, o skyriaus dokumentai sudaro bylas, kurių vieną, pavyzdžiui, sudaro posėdžių protokolai, o kitą vadovo įsakymai. Jei bylos pavadinime bus naudojamas tik žodis „protokolai“ – bus sunku ką nors apie ją pasakyti, tačiau jei byla bus pavadinta atsižvelgiant į vertikalius ryšius („Organizacijos X, skyriaus Y posėdžių protokolai“), iš karto taps daug aiškiau kas tai per medžiaga ir kokiame kontekste ji yra svarbi. Horizontalūs ryšiai yra silpnesni už vertikalius, jų dėka galima nurodyti, kad „skyriaus Y dokumentus sudaro dvi bylos: „protokolai“ ir „įsakymai““.

Aukščiau pateikta informacinė ryšių sistema egzistuoja fondo lygmenyje. Fondai taip pat gali būti grupuojami atsižvelgiant į istorinius laikotarpius, dokumentų tipus (rankraščiai, žemėlapiai) it t.t. Fondą gali sudaryti įvairaus turinio dokumentai, juridiniam ar fiziniam asmeniui vykdant veiklą sudaryti, patvirtinti, gauti, iš kitų juridinių ar fizinių asmenų perimti dokumentai, atspindintys konkrečiu laikotarpiu buvusius įvykius.

Prieš pradėdant nagrinėti Lietuvos archyvų sistemoje taikomus dokumentų saugojimo ir valdymo principus, derėtų trumpai apibūdinti kai kuriuos svarbiausius audiovizualinių dokumentų bruožus, skiriančius juos nuo tradicinių dokumentų. Tai leis geriau suprasti, kodėl audiovizualinio paveldo atveju sunku taikyti „kilmės“ principą dėl technologinių priežasčių, kurios apima daugiausia praktinį dokumentų apsaugos lygmenį, ir dėl to toliau nebus išsamiai analizuojamos.

Žvelgiant iš tradicinės archyvistikos perspektyvų, nėra didelio skirtumo tarp darbo su dokumentais ir darbo su žemėlapiais, planais, piešiniais ir pan. Tiek valstybės ir savivaldybių įstaigos, tiek ir privatūs juridiniai asmenys kuria šiuos dokumentus, kurie vėliau pagal nusistovėjusią tvarką yra perduodami valstybės ar privatiems archyvams. Vaizdo dokumentų atveju išskiriami du jų tipai: įvairūs piešiniai ir fotografijos. Piešti vaizdo dokumentai archyvuojami panašiai kaip ir kiti popieriniai dokumentai, tačiau techniniu atžvilgiu fotografijoms reikalingas visai kitoks požiūris. Dėl to keliose Europos valstybėse net ir „valstybinės“ kilmės foto dokumentai yra saugomi filmų archyvuose, kurie nepriklauso tradicinių valstybės archyvų sistemai [1].

Archyvistikos kontekste kino filmus nuo tradicinių dokumentų, skiria trys bruožai. Tai dokumentų kilmė, laikmenų savybės ir deponavimo tvarka. Į valstybės archyvus patenkantys popieriniai dokumentai

įprastai yra sudaromi valstybei pavaldžiose institucijose, tuo tarpu didžioji dauguma vaizdo įrašų, pavyzdžiui, kino filmų, sukuriami privačiose kompanijose. Kaip ir fotodokumentai, taip ir filmuotos medžiagos laikmenos, kurias sudaro celiuliozės nitrato, acetato ar poliesterio pagrindas, reikalauja specifinės priežiūros, apimančios laikmenų saugojimo sąlygas, restauravimą, konservavimą, naudojimą ar kopijavimą. Daugumoje Europos šalių valstybės archyvai turi teisinę galią kaupti sutartinio ar teisinio depozito tvarka gautus kino dokumentus. Tačiau kino srities specialistai, suvokdami istorinę kino filmų vertę, leidžiančia gauti pelno už jų vėlesnį panaudojimą, yra suinteresuoti privačių kino archyvų steigimu, vietoje to, kad bendradarbiautų su visuomenei lengvai prieinamais valstybės archyvais. Kai kuriais atvejais, pastaruosiuose galima aptikti tik valstybės, tačiau ne privačių juridinių ar fizinių asmenų sukurtus filmus. Reikia pažymėti, kad tik keliose valstybėse už privaciai sukurtus filmus yra atsakinga nacionalinė archyvų sistema. Tarp šių šalių yra Estija, Vokietija, Slovėnija bei Lietuva [1].

Kaupiant bei saugant vaizdo ir garso dokumentus „kilmės“ principas nėra tinkamas dėl keleto priežasčių. Pirmiausia, sunku būtų rasti instituciją, kurioje visa veikla būtų dokumentuojama šiose laikmenose. Tai gali būti daugiau papildoma, institucijos veiklos metu sukuriama medžiaga, pavyzdžiui, vaizdo įrašas iš organizuotos konferencijos ar kito renginio, bet ne į garso juostą įrašytas buhalterės pasakojimas apie paskutinį mėnesį patirtas finansines išlaidas. To paprasčiausia neleidžia įstatymai, kuriuose reglamentuota, kaip kokia veikla turi būti dokumentuojama. Galima manyti, kad tokius vaizdo ir garso dokumentų fondus galėtų sudaryti audiovizualinės produkcijos kūrėjai (televizijos ir radijo stotys, leidybinės ir prodiuserinės kompanijos), tačiau jų sukurtos laidos ar filmai tėra jų produkcija, bet ne įstaigos veiklą įrodantys dokumentai, tradicinės archyvistikos požiūriu⁷.

Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatymo 4 skyriuje [28], apibrėžiančiame Nacionalinio dokumentų fondo nuosavybę, išskiriama, kad „Nacionalinio dokumentų fondo dokumentai yra išimti iš civilinės apyvartos“, kas reiškia, jog čia priskiriami veiklos dokumentai jau atlikę pagrindinę savo funkciją, dėl kurios jie buvo sukurti. Tuo tarpu didžioji dauguma vaizdo ir garso įrašų yra kuriami pastoviam civiliniam naudojimui, panašiai kaip ir bibliotekose saugomi publikuoti leidiniai.

Tam tikrų keblumų kelia vaizdo-garso dokumentų paieška informacinėje sistemoje, sukurtoje atsižvelgiant į „kilmės“ principu sudarytus fondus. Tyrėjas, ieškantis informacijos apie Vilniaus televizijos bokšto statybas, pirmiausia išsiaiškins kokiai institucijai priklauso statinys arba kokia institucija yra atsakinga už statybas. Tuomet institucijos fondo ribose, vertikaliųjų hierarchinių ryšių ir žinomo konteksto dėka nesunkiai suras ir atitinkamas bylas, kuriose bus saugomi jį dominantys dokumentai – brėžiniai ir kita dokumentacija. Tačiau jei tyrėją domins dokumentiniai kino kadrai, televizijos bei radijo

---

⁷ Ši produkcija gali būti veiklos įrodymu, pavyzdžiui istoriniu aspektu.

laidos ar naujienų tarnybų pranešimai apie bokšto statybą – vargu, ar pastarasis paieškos būdas duos laukiamų rezultatų. Čia daug efektyvesnis metodas yra paremtas ne vertikaliais ryšiais tarp dokumentų ir hierarchine priklausomybe, bet tam tikrais dokumentą apibūdinančiais atributais: tema, laikmena, laikotarpis ir pan. (pvz.: tema: statybos; laikmena: video juosta; laikotarpis: 1979-1981 m).

Interneto dėka kiekvienas suinteresuotas asmuo gali naudotis informacine sistema „Lietuvos archyvų fondų sąvadas“, kurios objektas yra duomenys apie valstybės archyvus ir juose saugomus Nacionalinio dokumentų fondo dokumentus. Remiantis Lietuvos Respublikos archyvų ir dokumentų įstatymu šiam fondui priklauso ir vaizdo garso dokumentai. Vieša prieiga galima naudojant dvi paieškos užklausos formas – paprastą ir išplėstinę. Paprastos paieškos formoje vartotojas turi galimybę įvesti bet kokį paieškos žodį ar žodžius, kurie gali būti panaudoti apraše; dokumentų chronologines ribas; pasirinkti dokumentų saugotoją iš pateikto sąrašo. Išplėstinėje paieškos formoje pateikiami keturi informacijos įvedimo laukai ir trys klasifikatoriai, nors informacinės sistemos nuostatuose informacinė struktūra apima dar daugiau elementų [18], kurie galėtų palengvinti paiešką. Neatsižvelgiant į tai, šiuo atveju aktualus yra išplėstinės paieškos klasifikatorius „Tema“. Pildant formą šiame lauke galima pasirinkti vieną įrašą iš siūlomų temų ir potemių sąrašo, kuriame pateikiamos iš esmės visą šalies gyvenimą apimančios sritys: „Valdžia (aukščiausia, regioninė, rinkimai ir pan.)“, „Užsienio reikalai“, „Finansai (mokesčiai, draudimas, vertybiniai popieriai ir pan.)“, „Ūkis (chemijos pramonė, medienos apdirbimas ir pan.)“ ir t.t. Įdomu tai, kad sąrašo pabaigoje yra tema „Kolekcijos“ kurioje išskirtos *kino, video, garso, foto* dokumentų kolekcijos. Bendrame kontekste toks skirstymas atrodo kiek nelogiškas, kadangi pastarieji dokumentai taip pat gali atspindėti visas temų sąrašo įvardintas šalies gyvenimo sritis. Taigi galima daryti prielaidą, kad vaizdo ir garso dokumentai šioje sistemoje nėra vertinami kaip lygiaverčiai tradiciniams rašytiniams ir spausdintiniams dokumentams. Siekiant to išvengti, formoje turėtų būti papildomas klasifikatorius dokumentų tipui nurodyti.

Skirtingi paieškos metodai išryškina ir skirtumus, susijusius su dokumentų aprašymu. Tradiciniuose archyvuose įprastai egzistuoja sistema, kuomet didžioji dauguma žemiausioje sistemos grandyje esančių dokumentų yra mažiausiai aprašyti. Kiekvieną iš jų išsamiai aprašyti paprasčiausiai nėra reikalo, kadangi siekiant juos surasti, pakanka išanalizuoti apyrašus, o pastaruosius galima surasti fondų katalogų dėka. Be to – archyvuose saugomi dideli dokumentų kiekiai ir detalus jų aprašymas pareikalautų galybės laiko. Tuo tarpu vaizdo ir garso dokumentų atveju egzistuoja priešinga aprašymo tvarka, kuomet kiekvienas atskiras dokumentas gali būti surastas tik tada, kai yra pilnai aprašytas.

Harriet W Harrison katalogą prilygina raktui, kurio dėka galima „atrankinti“ archyvo kolekcijas ir padaryti jas prieinamas tiek lankytojams, tiek ir archyvo darbuotojams [16]. Katalogas – tai informacinis įrankis, leidžiantis susidaryti bendrą vaizdą apie visus rinkinius (sąrašas), turėti daugiau ar mažiau

detalizuotus sukauptos medžiagos aprašymus, galinčius pateikti atsakymus į kylančius klausimus, susijusius su sukaupta medžiaga. Autorė išskiria skirtumus tarp knygų ir vaizdo įrašų katalogavimo, bet šiuos skirtumus galima pastebėti ir popierinių archyvinių dokumentų katalogavimo srityje. Siekiant sužinoti, ar konkreti knyga arba archyvinė byla yra būtent ta, kurios reikia, pakanka peržvelgti dokumento turinį su skyrių antraštėmis ar tiesiog perversti lapus itin nesigilinant į turinį. Tačiau to neužtenka ieškant vaizdo įrašų. Kino ir video juostose fiksuotas vaizdas įprastai tiesiog neturi tokios patogios informacinės priemonės kaip turinys. Net ir paprasčiausiai peržiūrai reikalinga speciali techninė įranga (projektoriai, ekranai, vaizdo grotuvai). Neapsiribojant skirtumais fiziniame lygyje derėtų atkreipti dėmesį į tai, kad filmų ir video įrašų kūrimas yra kompleksiškesnė sritis, nei tipinių dokumentų sudarymas bei publikavimas, kadangi čia įtraukiami ne tik autoriai, bet ir didelė grupė asmenų, kuriems tenka tik dalis atsakomybės visame kūrybos procese. Knyga dažniausiai turi vieną ar kelis autorius, o dokumentų autorystė priklauso juos sudariusiai institucijai. Kuriant vaizdinę medžiagą dalyvauja scenarijaus autorius, režisierius, operatorius, aktoriai, kompozitoriai, dailininkai ir t.t. Visa tai sukelia keblumų aprašant judančio vaizdo dokumentus. Kiekviename archyvo apyraše būna įtraukta archyvinė pažyma, skirta tyrėjui pateikti visą svarbią informaciją apie dokumentų sudarytoją. Siekiant sudaryti tokią pažymą kiekvienam vaizdo įrašui, pastarojoje turėtų atsispindėti svarbiausia informacija apie visus kūrėjus.

Šie pavyzdžiai *Harriet W harisson* leidžia daryti prielaidą [16], kad bibliotekininkų ir archyvistų sukurtos ir per amžius patikrintos spausdintų ir rankraštinų dokumentų katalogavimo taisyklės ir metodika nėra tinkama archyvistams, dirbantiems su vaizdo įrašais. Paprastai bibliotekose visi rinkiniai yra tvarkomi atsižvelgiant į jų autorių/sudarytoją, t.y. šis elementas naudojamas kaip centrinis atramos taškas. Filmų archyvuose, kurių rinkiniams kaip jau minėta yra būtina kompleksinė autorystė, prioritetą teikiamas dokumento pavadinimui.

Lietuvos archyvų sistemoje greta „kilmės“ principo laikomasi nuostatos, kad *dokumento* sąvoka apima juridinio ar fizinio asmens veiklos procese užfiksuotą informaciją, nepaisant jos pateikimo būdo, formos ir laikmenos [28]. Iš vienos pusės tokio apibrėžimo dėka vaizdo ir garso dokumentai patenka į Nacionalinio dokumentų fondo ribas ir yra saugomi valstybės, tačiau iš kito pusės atsiribojimas nuo formos ir laikmenos kelia grėsmes šių dokumentų apsaugai. Priklausomai nuo to, vaizdo tai ar garso įrašas, keičiasi jo saugojimo koncepcija: reikalinga skirtinga techninė įranga, saugyklos ir dirbantys specialistai.

Reikia pažymėti, kad nežiūrint to, jog visuose valstybės archyvuose vadovaujamosi „kilmės“ principu, o esama teisinė bazė yra orientuota į valstybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų ir įmonių, valstybės įgaliotų asmenų sukurtus veiklos [rašytinius] dokumentus – Lietuvos centrinio valstybės

archyvo nuostatuose yra įvardinami vaizdo ir garso dokumentai. Šiuose nuostatuose numatyta, kad archyvas teisės aktų numatyta tvarka saugo ir kaupia „valstybės ir savivaldybių institucijų, įstaigų, įmonių, nevalstybinių organizacijų sukurtus vaizdo ir garso dokumentus“; „archyvo sukurtus vaizdo ir garso dokumentus, kuriuose užfiksuoti visuomenei reikšmingi įvykiai ir žmonės“ [25]. Deja tai gana keblu tinkamai įgyvendinti dėl anksčiau analizuotų priežasčių. Archyvo kompetencijoje taip pat numatyta funkcija prižiūrėti ir kontroliuoti, kaip minėtose institucijose užtikrinamas šių dokumentų valdymas, taip pat spręsti vaizdo ir garso dokumentų vertės ekspertizės ir dokumentų saugojimo terminų, kai jų nenustato kiti teisės aktai, klausimus.

Ištyrus atminties institucijų veiklos specifiką, galima teigti, kad vaizdo ir garso dokumentų archyvas gali veikti kaip atskira institucija, o įgyvendinant jam priskirtas funkcijas būtų perimta tradicinių archyvų, bibliotekų ir muziejų specialistų per ilgą laiką sukaupta patirtis. Tačiau sunkiai įmanomas atvirkštinis variantas, kuomet už audiovizualinio paveldo išsaugojimą atsakomybę galėtų prisiimti kuri nors viena iš išvardintų įstaigų. Vienodą padėtį su kitomis atminties institucijomis bendrame kultūros paveldo saugotųjų kontekste, vaizdo ir garso archyvui garantuoja bendras visų jų tikslas. Kadangi Lietuvoje didelė dalis nacionalinio audiovizualinio paveldo yra valstybės archyvų sistemos žinioje, kur įgyvendinant numatytas funkcijas laikomasi vaizdo ir garso dokumentų apsaugai ne visiškai tinkamo „kilmės“ principo – galima daryti prielaidas dėl tam tikrų pokyčių poreikio. Audiovizualiniai dokumentai būtų geriau saugomi jei vaizdo ir garso dokumentus kaupiantis archyvas turėtų didesnę administracinę nepriklausomybę.

3 *Audiovizualinio paveldo bruožai*

3.1 *Paveldo vertės*

Įvardinus tarp atminties institucijų bei audiovizualines kolekcijas kaupiančių archyvų esančius panašumus, galima teigti, kad audiovizualiniam paveldui gali būti priskiriamos vertės, bendros ir kitoms kultūros paveldo rūšims. Tokį teiginį sąlygoja ir negausūs literatūros bei teisės aktų, orientuotų į audiovizualinį paveldą, ištekliai. Tačiau reikėtų nepamiršti, kad šaltinių trūkumą lemia šios paveldo srities sąlyginis naujumas. Sąvoka „paveldo vertė“ šiame skyriuje suprantama kaip prasmės ir kokybės aspektai

Teisinio pobūdžio dokumentuose apibrėžtos vertės

Vertybės sąvoka susiformavo tuomet, kai kuriant dvasines ir materialines vertybes buvo susimąstyta apie jų prasmę. Todėl vertybės sąvokoje yra užkoduoti kokybės ir prasmės aspektai, o kultūros paveldo objekto reikšmę galima nustatyti remiantis vertybės požymiais. Remiantis Jungtinių Tautų Organizacijos „Rekomendacijomis kultūros vertybių apsaugai, kurioms gresia pavojus dėl visuomeninių ir privačių darbų“, kultūros vertybės terminas taikomas kultūros objektams turintiems tik meninę reikšmę. Tuo tarpu Lenkijos kultūros vertybių apsaugos ir muziejų įstatyme kultūros vertybė apibrėžiama kaip bet koks kilnojamas ar nekilnojamas praeities ar dabarties objektas, turintis svarbą paveldėjimui ir kultūros pažangai pagal jo istorinę, mokslinę ir meninę reikšmę. 2001 metų Europos konvencijoje dėl audiovizualinio paveldo apsaugos pažymėta, kad audiovizualinis paveldas yra sudedamoji kultūros paveldo dalis. Vadinasi audiovizualinio paveldo objektai yra kultūros vertybės. Todėl galima teigti, kad vienos pagrindinių audiovizualinio paveldo verčių, lemiančių jo išsaugojimo poreikį, yra jo meninė, mokslinė bei istorinė prasmės.

2002 metų Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatyme [29] apibrėžiama, kad kilnojamosios kultūrinės vertybės yra „...žmogaus veiklos medžiaginiai kūriniai ir daiktai, turintys didelę kultūrinę vertę, tai yra reikšmingi etniniai, archeologiniai, istoriniai, meniniai, moksliniai, techniniai, religiniai ir kitais požūriais, taip pat tuo, kad apibūdina tipiškus bei specifinius nacionalinio gyvenimo reiškinius...“.

2005 metais priimtame Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatyme [28], pirmojo straipsnio trečiajame skyriuje apibrėžta, kad viena iš įstatymo paskirčių yra sudaryti teisinį pagrindą „nacionaliniam dokumentų fondui kaupti ir administruoti, kad būtų išsaugotas valstybės dokumentinis paveldas, atminimas ir nacionalinis tapatumas“. Trečiajame skyriuje pateikiamas „nacionalinio

dokumentų fondo“ aiškinimas. Fondą sudaro savivaldybių institucijų, įstaigų ir įmonių, valstybės įgaliotų asmenų veiklos dokumentai, Lietuvoje įvairiais istorijos laikotarpiais veikusių valstybinių įstaigų ir įmonių veiklos dokumentai, taip pat valstybės archyvuose saugomi dokumentai. Be to, nacionalinis dokumentų fondas gali būti papildomas išliekamąją vertę turinčiais nevalstybinių organizacijų, privačių juridinių ir fizinių asmenų veiklos dokumentais, taip pat iš kitų valstybių gautais Lietuvos istoriniu paveldo ar su Lietuva susijusiais dokumentais ar jų kopijomis. Galime daryti prielaidą, jog visi audiovizualinį paveldą sudarantys ir su šalimi susiję dokumentai gali turėti istorinę ir atminties vertes, kurios svarbios nacionalinio tapatumo išsaugojimui.

2003 metų Lietuvos Respublikos muziejų įstatymo antrame straipsnyje pateikiamas pagrindinio muziejų fondų elemento – „muziejinės vertybės“ sąvokos aiškinimas [31]: tai archeologiniu, istoriniu, meniniu, etniniu, religiniu, mokslo, memorialiniu arba kitokiu kultūros požiūriu vertingas daiktas, muziejų kaupimo, saugojimo, tyrimo ir eksponavimo objektas. Taigi ir audiovizualinio paveldo objektą gali charakterizuoti visos aukščiau išvardintos vertės. Siejant audiovizualinio paveldo objektus su muziejinėmis vertybėmis, ko gero derėtų orientuotis į „techninius“ ir „susijusius objektus“, o vaizdo ir garso dokumentus kartu su laikmenomis vertinti kaip artefaktus – žmogaus darbo proceso rezultatus, o ne laikmenas, kuriose užfiksuota svarbi informacija. Tai gali būti senieji vaškiniai cilindrai ar šelakinės gramofono plokštelės. „Techniniai“ objektai gali būti įranga, skirta audiovizualinių dokumentų atgaminimui – kino projektoriai, gramfonai ir pan. „Susiję“ objektai – įvairūs plakatai, scenarijai, fotografijos, kurie audiovizualiniuose archyvuose nėra saugomi pagal nusistovėjusią archyvinę praktiką, tačiau tarnauja vaizdo ir garso dokumentų vertei sustiprinti. Pavyzdžiui, filmo plakatas audiovizualiniame archyve turi ypatingą reikšmę, nes tame pačiame archyve saugomas ir filmas, kurį plakatas reklamuoja. Tokiu būdu atsiranda svarbi kontekstinė informacija. Tas pats plakatas įgis visai kitas vertes, jei bus saugomas meno galerijoje, tačiau tai dar nereiškia, kad audiovizualiniuose archyvuose yra eliminuojamos kitos (pavyzdžiui, meninė) nei minėtos vertės.

1996 metų Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintų Valstybinio muziejaus nuostatų [50] bendrojoje dalyje išskiriama, kad muziejuje vykdomos veiklos objektai apima „materialines ir dvasines kultūros vertybes“, kas leidžia dar kartą pastebėti, jog nuo audiovizualinio paveldo yra neatsiejama kultūrinė vertė.

2000 metų Lietuvos Respublikos Bibliotekų įstatymo [27] antrajame straipsnyje apibrėžiama bibliotekos dokumentų fondo sąvoka – tai dokumentų, skirtų bibliotekos vartotojų informaciniais, mokslo, kultūriniais, edukaciniais, profesiniais, laisvalaikio ar kitiems poreikiams tenkinti, visuma. Vadinasi į jį gali patekti dokumentai, turintys informacinę, mokslo, kultūrinę ar laisvalaikio vertes, kurios gali būti taikomos ir audiovizualinį paveldą sudarantiems dokumentams. Septynioliktame įstatymo

straipsnyje, kuriame apibrėžta bibliotekos dokumentų fondo struktūra, taip pat išskirta, kad fondą sudaro senos ir retos knygos; retai vartotojų naudojami, bet nepraradę savo kultūrinės, mokslinės bei istorinės vertės dokumentai. Taigi audiovizualiniam paveldui galima priskirti retumo, senumo ir istorinę vertes.

Naujausiuose Europos Sąjungos dokumentuose ar oficialiuose leidiniuose taip pat galima rasti audiovizualinio paveldo išsaugojimo svarbą pabrėžiančių tekstų. Pavyzdžiui, Europos Parlamento ir Tarybos sprendime dėl Europos audiovizualinio sektoriaus rėmimo programos (MEDIA 2007) įgyvendinimo [14] išskiriama tai, kad: „Europos audiovizualiniam sektoriui tenka itin svarbus vaidmuo Europos pilietiškumo kūrimosi procese, nes jis yra vienas pagrindinių Sąjungos bendrų ir visiems būdingų pagrindinių, socialinių ir kultūros vertybių perdavimo europiečiams, ypač jaunimui, instrumentų.“

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto išdėstytoje nuomonėje dėl Pasiūlymo priimti Europos Parlamento ir Tarybos sprendimą dėl Europos garso ir vaizdo įrašų sektoriaus rėmimo programos įgyvendinimo [11] pabrėžiama, kad „Komisija garso ir vaizdo įrašų sektorių laiko Europos pilietinės visuomenės ir kultūros kertiniu akmeniu, galinčiu suvaidinti svarbų vaidmenį kuriant Europos kultūrinę identitetą.“ Vadinasi audiovizualinis paveldas, kurio pagrindas yra vaizdo ir garso dokumentai, turi socialinę-politinę vertę. Panaši nuomonė atsispindi ir kituose ES dokumentuose. Beveik visuose juose išskiriama kultūrinė audiovizualinio paveldo vertė.

Vartotojų nuomonės tyrimu pagrįstos vertės

Siekiant iširti, kokios yra vaizdo ir garso dokumentų sklaidos internetu galimybės, buvo atliktas vartotojų nuomonių tyrimas⁸. Jame buvo daroma prielaida, kad audiovizualinių dokumentų perkėlimas į skaitmeninį formatą ir jų publikavimas internete galėtų panaikinti technologinius, atstumo bei laiko barjerus, kurie šiandien lemia archyvų uždaramą ir jų resursų naudojimą daugiausia vidinėms institucijų reikmėms tenkinti. Tuo tarpu minėti dokumentai galėtų būti patrauklus šaltinis netolimai praeičiai pažinti, lygiaverčiais paplitusiems rašytiniams dokumentams.

Atlikto tyrimo tikslas buvo iširti respondentų nuomonę apie audiovizualinę medžiagą ir jos pristatymą internete. Tikslui pasiekti pasirinktas anketavimo metodas, parengta struktūruota anketa, kuri pateikta 50-čiai respondentų. Respondentai pasirinkti kvotinės atrankos būdu, stengiamasi apklausti skirtingo išsilavinimo internete reguliariai naršančius žmones. Didžiąją daugumą jų sudarė dirbantys ir tuo pačiu metu universitetuose studijuojantys asmenys.

---

⁸ Tyrimą savarankiškai atliko šio darbo autorius, vadovaujant Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto dėst. I.Gečienei

Nors tyrimo tikslas ir nebuvo orientuotas į audiovizualinio paveldo verčių nustatymą, tačiau atlikus surinktų duomenų analizę išaiškėjo tam tikri aspektai, susiję su minėta socialine grupe. Į anketą buvo įtraukti šie klausimai su galimais atsakymo variantais, kurių tikslas buvo nustatyti, kokį poveikį internete publikuojamas audiovizualinis paveldas turėtų tiek respondentams asmeniškai, tiek visai visuomenei:

- Kaip Jūsų veiklą įtakotų galimybė internete pasiekti lietuviškus archyvinius vaizdo ir garso įrašus? (Neturėtų jokios įtakos / Turėtų įtakos naujų produktų kūrimui mano darbe / Tai turėtų įtakos mano išsilavinimui / Kita) .
- Kuriai iš išvardintų sričių archyvinės audiovizualinės medžiagos publikavimas internete teikia didžiausią naudą? (Kultūrai / Edukacijai / Komercijai / Kita).
- Koks interneto svetainių turinys Jus domina? (Aktuali informacija / Edukacinė medžiaga / Pramogos internete / Kita).

Analizuojant atsakymus į pirmuosius du klausimus, galima pastebėti, kad ko gero didžiausią naudą išplėsta prieigos prie audiovizualinių šaltinių galimybė atneštų respondentų ir visuomenės edukacinių poreikių tenkinimui, nulemtų teigiamus pokyčius kultūros srityje (diagramos Nr. 1 ir Nr. 2). Nedidelė dalis apklaustųjų teigia, kad tai būtų susiję su jų profesine veikla; galėtų turėti teigiamos įtakos komercijai.

Diagrama Nr.1

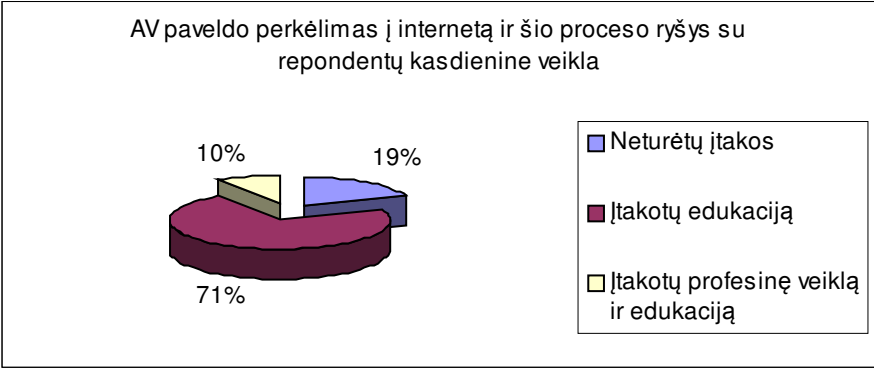
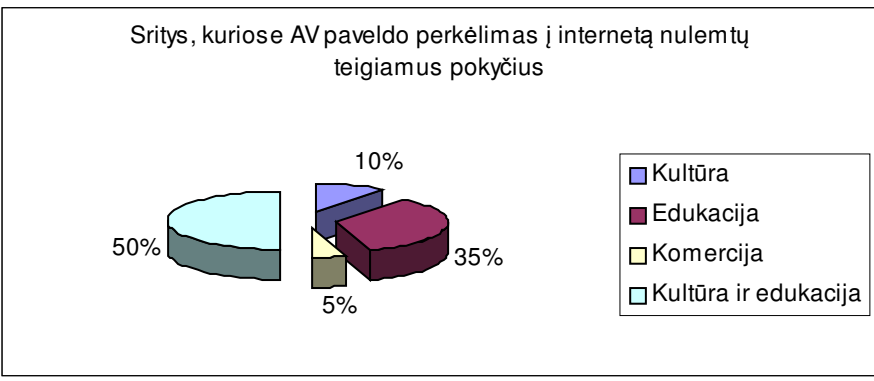
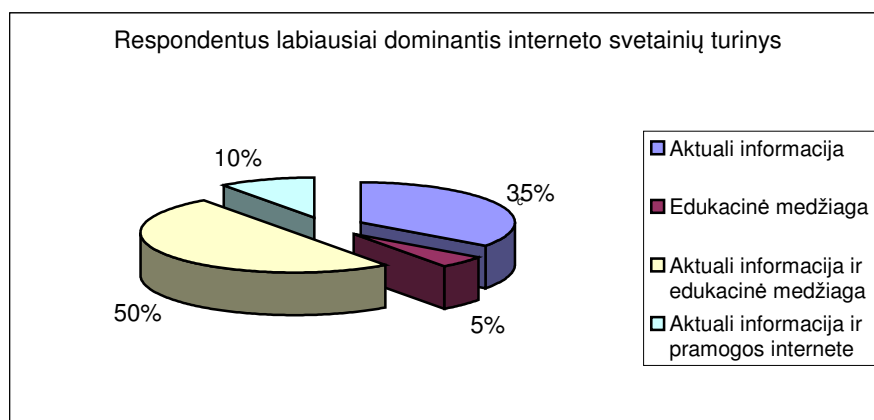

Diagrama Nr.2

Atsakymai į trečiąjį klausimą atskleidžia, kad pagrindinį respondentų susidomėjimą kelia edukacinio turinio interneto svetainės, tai pat ir tos, kuriose pateikiama aktuali informacija – naujienos, informacija apie renginius, prekes, paslaugas (diagrama Nr. 3). Tačiau faktiškai pirmaujančią poziciją užima aktualios informacijos paieška ir tik tuomet edukacinių poreikių tenkinimas.

Diagrama Nr.3

Taigi, nors šio tyrimo ir negalima laikyti visiškai reprezentatyviu (dėl nedidelio apklaustųjų skaičiaus ir nesudėtingų jų atrankos kriterijų), tačiau galima išskirti pastebimą audiovizualinio paveldo edukacinę vertę.

Archyvinės atrankos kriterijais paremtos vertės

Archyvinė atranka – tai sudėtinis procesas, kurio svarbiausia dalis yra dokumentų vertinimas (vertės ekspertizė). Atranka ko gero svarbiausia, tačiau tuo pačiu metu ir sudėtingiausia veikla, kurią tenka atlikti archyvistui, muziejaus kuratoriui ar bibliotekininkui. Ypač tada, kai tenka susidurti su audiovizualine medžiaga. Nuolat kyla klausimas, ką kaupti ir saugoti, bei koks platus turi būti medžiagos spektras konkrečioje kolekcijoje.

„Vertinimo“ arba „įvertinimo“ sąvoka glaudžiai susijusi su atranka, tačiau šis procesas gali būti vykdomas skirtingu metu ir skirtingu tikslu nei atranka. Iš esmės – tai intelektualių sprendimų priėmimas dar prieš pradėdant atranką. Vertinimas leidžia nustatyti konkretaus dokumento vertes ir tam tikras savybes, pagrįstas administracinio ar teisinio panaudojimo galimybe; jų įrodymo (dokumentine),

informacine bei moksline verte; jų sandara ir sąsajos su kitais dokumentais. Analizuojant kriterijus, kuriais remiantis vaizdo ir garso dokumentai yra vertinami ir atrenkami saugojimui, galima apibrėžti ir tam tikras kiekvienam atskiram audiovizualinio paveldo objektui būdingas vertes. Pastarosios ir nulemia atitikimą arba neatitikimą iškeltiems kriterijams.

Hellen P. Harrison pateikia tam tikrus⁹ reikalavimus, kuriuos turėtų atitikti išsaugojimo vertas dokumentas [16]:

- kiekis;
- unikalumas ar retumas;
- vientisumas;
- išliekamoji vertė;
- kokybė.

Dauguma audiovizualinės medžiagos turėtų būti saugoma kaip įmanoma didesniu kiekiu dokumentų, atspindinčių tą patį kūrinį ar įvykį. Tai redaguotos ir neredaguotos, pilnos ir nepilnos (ištrauka) to paties audiovizualinio kūrinio versijos. Pavyzdžiui, visos televizijos serialo versijos turėtų būti saugomos kaip visuma. Priešingu atveju jo geriau nesaugoti iš viso, nes viena ar keletas serijų neleistų pilnai pažinti kūrėjo perteikiamos informacijos. Lygiai taip pat turėtų būti saugomos naujienų laidos ir dokumentinės kronikos. Televizijos produkcija yra labai gausi, dėl to čia atranka ir *kiekio* įvertinimas yra žymiai svarbesni nei visose kitose audiovizualinėse kolekcijose.

Archyvinio saugojimo medžiaga turi būti unikali konkrečioje kolekcijoje, ji neturėtų kartotis toje pačioje ar skirtingose kolekcijose keletą kartų. Svarbu atsižvelgti, ar medžiaga yra retas informacijos šaltinis apie dalyką, kuris užfiksuotas. Kadangi teisinis vaizdo ir garso dokumentu deponavimas vis dar yra naujas reiškinys – medžiaga gali būti pasklidusi po skirtingas institucijas arba jau būti išnykusi, todėl bet kokiam dokumentui patekus į archyvą būtų neteisinga manyti, kad tokio tipo dokumentus jau saugo kita institucija. Esant tokioms aplinkybėms tampa svarbu, kad egzistuotų susitarimai tarp skirtingų archyvų nacionaliniame ir tarptautiniame lygyje, apibrėžiantys, kas ir kokią medžiagą saugo, taip užtikrinant vertingų dokumentų išsaugojimą konkrečiose, bet ne visose institucijose. Dėmesys taip pat turi būti kreipiamas ir į tai, ar dokumentas yra kopija ar originalas, jei tai kopija – tai ar egzistuoja originalas.

Atranka yra itin sudėtinga tuomet, kai reikia vertinti medžiagą skirtą ne tik saugojimui, bet ir pastoviam naudojimui. Egzistuoja tam tikras netikrumas ir manipuliacijos, susijusios su dokumentų turiniu. Tai apima tiek pakaitalus, kuriais siekiama iliustruoti įvykius – pavyzdžiui, skęstančio laimerio „Mauritania“ dokumentiniai kadrai vietoje „Lusitania“, vieno karinio konflikto vaizdai, kuriais

---

⁹ Čia išskiriami tik šiame darbe svarbūs atrankos kriterijai, leidžiantys identifikuoti audiovizualinio dokumento vertes.

ilustruojamas visai kitas konfliktas; geografiniai pavadinimai, nesutampantys su užfiksuota vietoje ir pan. Tai ypač dažnai pasitaiko skaitmeninėje aplinkoje, kur tokių manipuliacijų „gamybą“ palengvina nuolat tobulėjančios technologijos. Šį procesą galima palyginti su faktų iškraipymu ar plagijavimu tradicinėje „popierinėje“ aplinkoje. Dėl šių priežasčių atliekantis atranką specialistas turi saugotis šių manipuliacijų ir neteisingų turinio interpretacijų tam, kad užtikrintų kolekcijų vientisumą.

Išliekamosios vertės kriterijų pakankamai sunku apibrėžti. Jis siejasi su jau išvardintais kriterijais. Tai tradicinės archyvistikos terminas, taikomas nuolatinio išsaugojimo vertiems dokumentams, kurie turi tai lemiančias kokybines bei kitas savybes. Saugant audiovizualinius dokumentus, gali kilti tam tikrų techninių problemų, susijusių su dokumento išlaikymu, t.y. jų negalima nuolatos išsaugoti dėl fizinių paties dokumento savybių. Tačiau esant galimybėms jie gali būti saugojami kaip konkrečios laikmenos pavyzdžiai, nors pagrindinis akcentas įprastai yra dokumento turinys.

Kokybė – tai reliatyvus kriterijus, susijęs su unikalia medžiagos kokybe. Teoriškai turėtų būti atrinkta kokybiškiausia arba originalui artimiausia to paties dokumento kopija. Tačiau kartais, kai egzistuoja tik viena dokumento kopija ir ne itin geros kokybės – atranką nulemia jo unikalumas, o kokybės kriterijus paliekamas nuošalyje. Tai, pavyzdžiui, gali būti ir technologinis faktorius, kuomet dokumentas įmanomas tik „nykstančiame“¹⁰ formate.

Panašūs atrankos principai taikomi UNESCO „Memory of the world“ projekte. Pasaulio atminties programa mėginama išsaugoti tam tikrą kiekį kultūros paveldo bei dokumentus, kurie formuoja ir atspindi šį paveldą. Audiovizualiniai dokumentai, kurių dauguma sukurta XX amžiuje, yra svarbi dalis praėjusio amžiaus kultūros paveldo dalis, tačiau jie yra ir labiausiai pažeidžiami tiek turinio, tiek laikmenos atžvilgiu. Todėl čia dėmesys koncentruojamas ties nykstančiomis kolekcijomis, objektus atrinkti siūloma atsižvelgiant į šiuos faktorius [16]: „Turinys ir jo meninė, kultūrinė, literatūrinė ar mokslinė vertė, nacionalinė, regioninė ar tarptautinė svarba, kontekstas, fizinė būklė, aplinkos, kurioje egzistuoja medžiaga rizikos faktorius (pavyzdžiui, karo konfliktų ar stichinių nelaimių zona) ir [atrankos] proceso įvykdomumas (pavyzdžiui ar tai įmanoma atlikti per pagrįstą laiko tarpą)“. Šioje programoje prioritetiniais laikomi tie projektai, kurie „apima regioną, keletą šalių vienu metu ar nacionaliniai projektai, kuriuose siekiama išsaugoti kolekcijas (bet ne pavienius objektus) turinčias tarptautinę svarbą“. Specifinis dėmesys skiriamas ir tiems paveldo išsaugojimo projektams, kurie orientuoti į atminties atkūrimą, tai yra, siekiama sujungti išsklaidytas ir išardytas kolekcijas. Šių kriterijų kombinavimas apibrėžia konkrečios kolekcijos unikalumą bei pasekmes žmonijai, kurios atsirastų kolekciją praradus.

¹⁰ - „nykstančio“ formato dokumentu laikomas toks vaizdo ar garso įrašas, kuriam peržiūrėti ar perklausyti ir itin sunku arba apskritai neįmanoma surasti techninę įrangą.

Audiovizualinį paveldą sudaro ir nemažai vaizdo įrašų. Pastarieji nors ir ne visada yra tiesioginis juos kūrusių socialinių struktūrų ir auditorijos, kuriai jie skirti, atspindys. Tačiau jie kartu įtakoja ir socialinę plėtrą bei tampa vientisa visuomenės kultūros dalimi. Siekiant išsaugoti vaizdo įrašus *Sam Kula* siūlo juos skirstyti į grupes ir taikyti atitinkamus atrankos kriterijus [16].

Pirmajai grupei priskiriama medžiaga saugoma valstybės archyvuose, kurių [archyvų] tikslas yra kaupti visus dokumentus, atspindinčius nacionalinę istoriją. Atrenkant dokumentus reikia atsižvelgti į šiuos kriterijus:

- *Administracinis*: vaizdo įrašai, kurie yra valstybės institucijų veiklos rezultatas, dokumentuojantys įgyvendinamą politiką ir programas, arba papildomi kitų formatų dokumentai, kurie jau atrinkti saugoti. Tai kartais siejama su pagrindimo (dokumentine) ar funkcinėmis vertėmis.
- *Istorinis*: vaizdo įrašai, kuriuose užfiksuotas šalies politinis, ekonominis, mokslinis, technologinis, socialinis ir kultūrinis gyvenimas, tiek originaliai nufilmuota medžiaga (dokumentika ir kino kronikos), tiek ir įvykių rekonstrukcija.
- *Sociologinis*: vaizdo įrašai, kurie pabrėžia kino ir televizijos, kaip integralios populiariosios kultūros ir valstybinio sektoriaus dalies svarbą, kuri taip pat funkcionuoja ir kaip neoficialūs nacionalinio kultūros paveldo dokumentai.

Antrajai grupei priskiriama medžiaga saugoma ją sukūrusios organizacijos archyve, arba archyve, kuriame oficialiai kaupiama kitų organizacijų produkcija. Siūloma atsižvelgti į šiuos kriterijus:

- Vaizdo įrašai, dokumentuojantys vaizdo įrašų gamybos (kūrimo) sektoriaus istoriją ir vystymąsi laiko, formos, žanro, technologiniu ir turinio aspektais.
- Vaizdo įrašai, kuriuose užfiksuota su žymiomis asmenybėmis ir kūrybinėmis filmavimo grupėmis susijusi veikla, taip pat veikla, susijusi su regioninių, etninių ar rasinių mažumų įtraukimu į produkcijos kūrimą.
- Vaizdo įrašai, kurie susilaukė kritikų ir visuomenės pripažinimo ir kurie įtakojo tolimesnės produkcijos kūrimą.
- Vaizdo įrašai, kuriuos galima dar kartą panaudoti naujos produkcijos kūrime, arba gali būti naudingi ateityje bendruomenei, kuriai tarnauja archyvas kitais aspektais.

Trečiajai grupei priskiriama medžiaga, kuri sukaupta privačiuose ar nevyriausybinėse organizacijų archyvuose, kurių pagrindinė užduotis saugoti audiovizualinius dokumentus bei skatinti visuomenę juos tinkamai vertinti. Šiose institucijose vykdant atrankos procesus atsižvelgiama į šiuos kriterijus:

- Tiek vietinės, tiek užsienio gamybos vaizdo įrašai, pabrėžiantys svarbius estetinius, meninius ar technologinius audiovizualinės medijos privalumus.
- Vietinės ir užsienio gamybos vaizdo įrašai, kuriuose užfiksuoti svarbūs politinio ir socialinio gyvenimo pokyčiai.
- Vaizdo įrašai, kuriuose atskleidžiamas publikos ir ekrano ryšys, vaizdo įrašų kūrimo procesas.
- Įvairūs vaizdo įrašai, kurie įvardinami kaip „klasika“ ir gali būti svarbūs tyrinėjant kitus įrašus (pvz. kino filmus), ištraukos, kurios buvo iškirptos iš tokių įrašų cenzūros sumetimais.

Taikant visus išvardintus atrankos kriterijus *Sam Kula* siūlo [16] atsižvelgti ir į šiuos faktorius bei rekomendacijas, ką derėtų atrinkti saugoti:

- Prioritetas turėtų būti skiriamas nacionalinei produkcijai, taip pat kitiems vaizdo įrašams, kuriuos šalyje sukūrė svečiai iš kitų valstybių. Jei pastarieji yra išvežti – turėtų būti dedamos visos pastangos gauti juos ar jų kopijas.
- Užsienyje sukurti, tačiau šalyje demonstruoti filmai (ypač jei jie yra dubliuoti ar subtitruoti) gali būti laikomi sudėtine vaizdo įrašų paveldo dalis, tačiau jie turi atitikti ir atrankos bei vertinimo standartus.
- Pasikartojančios ir gausios produkcijos pavyzdžiai (serialai, reklamos ir pan.) turėtų būti atrenkami sistemiškai su pakankamu dažnumu, taip kad tinkamai atspindėtų visą produkcijos repertuarą.
- Televizijos transliacijų pavyzdžiai – nuoseklūs kelių dienų įrašai, padaryti tam tikru dažnumu, kad tinkamai atspindėtų televizijos repertuarą.
- Bet kurie filmai, sukurti iki 1930 metų ir visi iki 1950 metų, 35mm juostoje įrašyti filmai turėtų būti išsaugoti dėl savo retumo, kurį įtakojo fizinių laikmenų senėjimas.

Panašius atrankos kriterijus rekomenduojama taikyti ir saugant televizijų produkciją [16]. Atrankos strategija čia kildinama iš tradicinės archyvistikos darbo praktikos, atlaikiusios laiko išbandymą. Vienas iš šių principų yra tas, kad „derėtų gerbti visą tai, kas yra sena“. Tai reiškia, kad visos iki konkrečios datos įrašytos transliacijos ir kita transliacijoms naudota medžiaga turi būti išsaugota. Data gali skirtis priklausomai nuo organizacijos ar šalies, kurioje veikia archyvas, o skirtumą nulemiančių faktorių reikėtų ieškoti šalies ir transliuotojo istorijoje. Iš esmės data atspindi ir technologinius ar transliavimo politikos pokyčius, kurie kelia riziką ankstesnės medžiagos išlikimui, arba nulėmė jos sunykimą. Pavyzdžiui, pirmosios televizijos transliacijos „gyvai“, kuomet dar nebuvo naudojamos video ar kino juostos transliacijų fiksavimui. Taigi visa medžiaga, kuri išliko nepaisant pokyčių, turėtų būti vertinama kaip turinti vertę, susietą su transliacijos istorija, jei turinys ir neturi išliekamosios vertės.

Atrankos standartų kūrimas ir taikymas tampa sudėtingu, kuomet atrankos strategijoje naudojami tokie terminai kaip „istorinė svarba“, „nacionalinė istorinė vertybė“, „kultūros vertybė“ ir pan. Pačių sąvokų tikslas galbūt ir aiškus, tačiau dauguma vaizdo ir garso dokumentų gali būti vertinami dviprasmiškai ir visa tai gali trukdyti nuosekliam atrankos politikos įgyvendinimui. Galima ginčytis, kad, pavyzdžiui, visos televizijos programos yra nacionalinio kultūros paveldo dalis dėl auditorijos, kuriai jos skirtos dydžio, bei to, kad jos turi akivaizdų poveikį socialinio ir politinio gyvenimo vystymuisi. Dar aštresnis požiūris galėtų būti dėl to, kad visos programos yra skirtos naudoti viešai. Todėl kaip ir kiekviena išleista knyga yra įstatymų numatyta tvarka perduodama bibliotekai, taip ir šios turėtų būti perduotos archyvui ir paruoštos viešai prieigai. Tačiau toks vertinimas daug kam gali kelti pagrįstų abejonių, todėl ir iliustruoja dviprasmiško vertinimo galimybę.

Apibendrinus pagrindinius principus ir kriterijus, kuriais rekomenduojama vadovautis atrenkant vaizdo ir garso dokumentus nuolatiniam saugojimui, galima išskirti tam tikras šiems dokumentams priskiriamas vertes. Svarbiausios iš jų yra istorinė, mokslinė, dokumentinė ir kultūrinė vertės.

Atsižvelgus į audiovizualinio paveldo sudėtį, jį galima sulyginti su bibliotekų, archyvų ir muziejų sukauptomis kolekcijomis, ir su tam tikromis išlygomis pasinaudoti pastarosioms taikoma verčių sistema. Kadangi savo sudėtimi audiovizualinis paveldas yra daugialypės kilmės – dera tinkamai įvertinti, kuriems paveldo objektams gali būt priskiriamos konkrečios minėtose atminties institucijose naudojamos vertės. Kaip pagrindines, būdingas ir kitoms paveldo rūšims, galima išskirti kultūrinę, mokslinę, meninę ir istorinę vertes. Iš jų seka retumo, senumo, autentiškumo, etninė, religinė, memorialinė bei kitos vertės, kurios suteikia paveldui prasmės ir kokybės aspektus. Šiandieniniame kontekste ko gero aktualiausias kultūrinė ir socialinė audiovizualinio paveldo vertės, nes jos padeda formuoti kultūrinį tautos identitetą, tarnauja kaip pilietinės ir kultūriškai išprususios visuomenės pagrindas. Taip pat labai svarbi ir edukacinė audiovizualinio paveldo vertė.

3.2 Paveldo santykis su komunikacija ir komunikacijos mokslais

Komunikacijos mokslas susideda iš skirtingų socialinių ir humanitarinių mokslų dėmenų ir teorijų, kurių objektas yra komunikacija, jos procesai ir priemonės. Dėl globalizacijos ir medializacijos procesų visuomenėje, šis mokslas išgyvena pakilimą, kaip viena iš lyderiaujančių mokslo šakų. Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultete ruošiami komunikacijos ir informacijos srities specialistai. Į šios srities akiratį patenka archyvistikos, muziejininkystės, bibliotekininkystės ir informacijos studijos. Todėl įdomu išnagrinėti, kaip su šiais mokslais gali būti susijusi audiovizualinė archyvistika. Tai patogu atlikti renkant „medijų“ aspektą. Pastarosios, kaip bendras objektas, sieja komunikacijos ir kultūros temą. Be to

- vis intensyvěja medijų tyrinėjimo kontekstas, Kauno technologijos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete veikia „Medijos filosofijos“ magistrantūra.

„Medijų“ ir „Mediumo“ sąvokų sampratą atskleidžia Vytautas Michelkevičius [35], remdamasis kontinentine mokslo tradicija, kuriai atstovauja vokiečių ir prancūzų autoriai¹¹. Mokslo darbuose „mediumo“ sąvoka pradėta vartoti 7-ajame dešimtmetyje, kuomet dominuojančiu mediumu visuomenėje tapo televizija. Daugiskaitinės sąvokos formos naudojimas (medijos) apibūdino intensyviai medijuotą komunikaciją, persmelktą televizijos, radijo, kino, o dabar ir interneto. Toks visuomeninis reiškinys yra naujas etapas, laikomas viena iš pagrindinių šiuolaikinės visuomenės savybių. Reikia pažymėti, kad televizija, kinas ar radijas savaime negali veikti kaip priemonė, per kurią vyksta komunikacija – turinio perdavimas laike ir erdvėje. Tam, kad sėkmingai funkcionuotų šie informacijos kanalai, visų pirma turi egzistuoti laikmenos, kuriose užfiksuota perduodama informacija. Pateikdamas lingvistinį sąvokos apibrėžimą komunikacijos mokslų kontekste, autorius kaip tik išskiria, kad „mediumas“ apima ne tik „komunikacijos, informacijos ar pramogų kanalą ar sistemą“, tačiau ir „informacijos saugojimo priemonę“ [35, p. 137]. Mokslinė „mediumo“ sąvoka komunikacijos moksluose visų pirma pateikiama kaip daugiasluoksni, kurią galima skirstyti pagal komunikacijos kontekstus. Šiam skirstymui iliustruoti V. Michelkevičius renka vokiečių medijų teoretiko *K. Hetherington* pavyzdį, kur pagal socialinį institucionalizmą medijos skirstomos į formalias ir neformalias. Mums svarbios būtent formaliosios, kadangi jos apima medijas, organizuotas visuomenės institucijose. Tai televizija, radijas, kinas. Neformaliosios medijos tuo tarpu apima natūralias ir pirmines komunikacijos sistemas, tokias kaip kalba ar literatūra. Minėtasis vokiečių teoretikas grupuoja medijas pagal funkcijas, ir tai leidžia audiovizualinio paveldo objektus susieti su komunikacija. Yra išskiriamos keturios grupės: stebėjimo medijos; fiksavimo ir apdorojimo medijos; perdavimo medijos; visų trijų derinys – komunikacijos medijos. Antroji medijų grupė atskleidžia vaizdo ir garso dokumentų dokumentų sąsają su komunikacija, kadangi atspindi fiksavimo ir apdorojimo medijas, „gebančias“ įrašyti ir saugoti informaciją arba ją apdoroti. Jos atlaisvina vidinę žmogaus atmintį ir sukuria išorinę, kuri ir yra informacijos laikmena – kino juosta, kompaktinė plokštelė ir pan.

Taigi žinant, kad medijos sąvokai priklauso audiovizualiniai objektai – informacijos laikmenos ir jų turinys, galima jas tirti detaliau. Šie objektai iš esmės gali perteikti tikrą ar netikrą atvaizdą, tai atskleidžia Jeano Baudrillard'o suformuluota „simuliakrų“ teorija, su kuria supažindina filosofas Tomas Sodeika [45]. „Simuliakras“ asocijuojasi su simuliacija ir Baudrillard'as išskiria keturias atvaizdo virtimo

---

¹¹ V. Michelkevičius remiasi šia tradicija, kadangi autoriai tiria visą šiuolaikinį medijų problematikos kompleksą. Tuo tarpu McLuhan'o teorijas apibūdina kaip nagrinėjančias tik medijų turinį, bet ne pačias medijas, jų formą, technologinę ir vidinę struktūrą.

simuliakru genezės stadijas. Pirmoje atvaizdas (dar išskiriamas kaip „at-vaizdas“) prilyginamas „originalo kopijai“, tačiau jis pilnai atvaizduoja tikrąjį vaizdą (vadinamasis „pro-vaizdas“), kuris yra ženklas, nuoroda į tikrovę. Tai gali būti realybės objekto fotografija ar dokumentinė judesį perteikianti vaizduojamoji medžiaga, kuria siekiama parodyti konkrečius dalykus. Antroje stadijoje atvaizdo funkcija keičiasi, kadangi čia jis jau „neatstovauja“ realybės, bet ją iškreipia, nors ryšys su tikrove išlieka. Siekiant konkretumo, audiovizualinio paveldo srityje kaip pavyzdį galima pateikti televizijos laidas, kuriose tikros aktualijos būna pateikiamos iškreiptai, su tam tikra ironijos ar jumoro doze. Trečiojoje stadijoje ryšys su tikrove vis dar išlieka, bet realybės atvaizdas slepia jos nebuvimą. Tai galėtų būti vaizdo dokumente užfiksuota fosilija su dinosauro pėdsaku, netiesiogiai pranešanti apie gyvūno egzistavimą, kuris buvo anksčiau, bet dabar jo nebėra. Tačiau šioje stadijoje pati fosilija taip pat gali būti medija, nes ji tiesiogiai perteikia trūkstamo realybės objekto atvaizdą. Simuliakru atvaizdas tampa tik ketvirtoje stadijoje. Jis neturi jokio ryšio su realybe, kadangi nieko neatstovauja, neslepia ir neiškreipia. Toks atvaizdas gretinamas [45] su kompiuterinės grafikos kūrinių. Tai virtuali tikrovė, kuri yra savo pačios atvaizdas, todėl simuliakras prilyginamas vaizdui, kuriame tikrasis pro-vaizdas ir jo at-vaizdas tobulai sutampa. Remiantis Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto magistranto Tado Šarūno straipsnyje išdėstyta pozicija, galima daryti prielaidą, kad dauguma kino filmų savo esme priklauso antrajai simuliakrų genezės stadijai, o tai leidžia šią teoriją taikyti audiovizualiniams dokumentams: „Įprastinio seanso metu žiūrovas įsitraukia į fantastinio pasaulio viziją, prarasdamas erdvės ir laiko suvokimą. Tai būtina šios komunikacijos sąlyga, nes filmas medijuoja tiek laiką, tiek erdvę, siekdamas pakeisti subjektyviąją realybę“ [42]. Minėtasis autorius judesį perteikiančią vaizduojamąją medžiagą - „judantį vaizdą“ įvardina kaip kolektyvinės patirties mediumą, kurios formos įgalina patį žiūrovą aktyviai dalyvauti naratyvo konstravime bei kurti asmeninę naudojimosi šiomis medijomis patirtį.

Šioje vietoje galima grįžti prie Jeano Baudrillard'o ir jo „ženklų maištu“ pavadintos šiandieninės situacijos [45]. Jei kalba yra traktuojama kaip ženklų (nuorodų į tikrovę) sistema, tai žodžio kaip ženklų prasmė kyla iš sąsajos su tikrove. Kalba tik atspindi nuo jos nepriklausomą tikrovę. Tačiau jei žodžio prasmę lemia ne žodžio sąsaja su jį atitinkančiais tikrovės elementais – sistema tampa uždara ir nepriklausoma nuo tikrovės. Tai, pavyzdžiui, aiškinamieji žodynai ir enciklopedijos, kuriose konkretūs žodžiai yra aiškinami ne pateikiant tikrovės nuorodas, bet paaiškinant kitais žodžiais. Taigi ženklai sukyla prieš tikrovę ir galiausiai ją įveikia. Šiuolaikinė visuomenė vartoja nebe daiktus, bet ženklus, kurie nusako socialinį statusą. Tokiem ženklu Baudrillard'as priskiria ne tik garsių dizainerių rūbus, automobilius, bet ir žiūrimus filmus ar klausomą muziką. Vadinasi audiovizualinio paveldo objektai taip pat gali tarnauti ne kaip skirtingu lygiu tikrovę perteikiantys atvaizdai, tačiau ir kaip savarankiški, „maištaujantys“ ženklai.

Medijomis domimasi tiek praktiniu, tiek moksliniu lygiu, kyla ginčai, kokia vieta joms tenka mokslų sistemoje. V.Michelkevičius pateikia pasauliniame kontekste ryškėjančias tris pagrindines kryptis [35, p. 140]:

- kuriama visiškai nauja disciplina - „medialogija“,
- kuriama nauja, tačiau komunikacijos mokslų pagrindu paremta disciplina,
- prie komunikacijos mokslų, kaip sudedamoji dalis, prigludžiamos medijų teorijos.

Lietuviškųjų komunikacijos mokslų sampratoje, autoriaus nuomone yra priimtinausias medijų teorijų į komunikacijos mokslą integravimas, o ne atskiros naujos disciplinos kūrimas.

Taigi medijų teorijos ir problematika yra sudėtinė ir daugiasluoksnė šiuolaikinė disciplina, kuri glaudžiai siejasi tiek su audiovizualinėmis laikmenomis, tiek su jose užfiksuotu turiniu bei jo perdavimu. Audiovizualinės laikmenos ir kanalai yra sudedamosios komunikacijos proceso dalys. Jos patenka į komunikacijos ir informacijos mokslų akiratį, kadangi Lietuviško mokslo kontekste medijų problematiką pagrįstai siūloma integruoti į komunikacijos mokslus.

4 *Audiovizualinio paveldo apsaugos koordinavimas: Lietuvos kontekstas ir užsienio patirtis*

Bakalauro studijų baigiamajame darbe 2005 metais buvo tiriama audiovizualinio paveldo apsauga teisiniu aspektu [33]. Šiuolaikinėje aplinkoje beveik jokia veikla nėra įmanoma, jei ji nėra įtvirtinta atitinkamuose dokumentuose – konvencijose, įstatymuose ar nutarimuose. Tik esant iš anksto apibrėžtai strategijai, tikslams, teisėms ir pareigoms, galima nuosekliai ir sėkmingai vykdyti tą veiklą, imantis konkrečių praktinių veiksmų. Išsamios Europos ir Lietuvos teisinių dokumentų analizės metu identifikuoti dokumentai, kurių dėka Lietuvoje gali būti įgyvendinama šios paveldo rūšies apsauga. Svarbiausias dokumentas, skirtas kino filmų, apsaugai, yra „Lietuvos Respublikos Kino įstatymas“. Televizijos produkcijos apsaugą reglamentuoja kol kas neįsigaliojusi Europos Konvencija dėl audiovizualinio paveldo apsaugos ir Konvencijos Protokolas dėl televizijos kūrinių apsaugos, kurią apsaugos požiūriu reikėtų vertinti kaip ir Kino įstatymą. „Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas“ perima Europos Sąjungos audiovizualinio sektoriaus reikalavimus. Šiame įstatyme taip pat yra numatyta privalomojo egzemplioriaus teisinio deponavimo pareiga, reglamentuota atskiru Vyriausybės nutarimu. Tokio nutarimo dėka bent jau teoriškai į Nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką patenka visi Lietuvoje išleisti garso dokumentai. Visus šiuos teisės aktus papildė „Europos kultūros konvencija“; „Europos konvencija dėl televizijos be sienų“; „Europos konvencija dėl bendros kino filmų gamybos“; „Lietuvos dokumentų ir archyvų įstatymas“. Tačiau net ir esant palankiai teisei aplinkai per pastaruosius du metus praktinėje apsaugos srityje neįvyko jokių žymesnių strateginių pokyčių. Minimais laikotarpiais buvo paskelbtas dar vienas dokumentas – Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinta „Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio koncepcija“ [26], kurioje kultūros paveldo skaitmeninio objektų priskirta „fotografinė, vaizdo ir garso medžiaga“. Dokumentų skaitmeninimui skirtas lėšas siekia įsisavinti Lietuvos televizija [23] bei Lietuvos Centrinis Valstybės archyvas [24]. Tai projektinės iniciatyvos, kurios padės užtikrinti geresnį analoginių dokumentų turinio išsaugojimą ir prieigą prie jo, tačiau bendros ilgalaikės viso paveldo apsaugos strategijos vis dar nėra.

Taigi galima daryti prielaidą, kad šalia atitinkamo visuomenės ir valstybės požiūrio į vaizdo ir garso dokumentų išsaugojimo svarbą trūkumo, egzistuoja ir apsaugos įgyvendinimo veiklų koordinavimo stoka. Koordinavimo ir kompetencijos centro poreikį galima iliustruoti apsaugos iniciatyvų fragmentiškumu. Laikantis nuomonės, kad visose atminties institucijose sukaupta ir saugoma audiovizualinė medžiaga sudaro bendrą nacionalinį paveldą ir turi bendras vertes, kyla klausimas, kodėl jos apsauga vykdoma ne vienodu lygiu ir tai priklauso ne nuo medžiagos svarbos, o nuo institucijos, kurioje ji saugoma. Jei vienos iš didžiausių vaizdo ir garso saugyklų priklauso archyvų sistemai ir tai leidžia manyti, kad ši sistema yra atsakinga už šios paveldo rūšies išsaugojimą, įdomu tai, kad sistemoje

atsiribota nuo muziejų ir bibliotekų fonduose esančios paveldo dalies [28]. Gausios nacionalinio transliuotojo kolekcijos saugomos tiek, kiek leidžia vidiniai resursai.

Esama situacija jokiu būdu nėra pagrindas ilgamečiams pertvarkymams ar reformoms, bet tam tikri, nedideli, tačiau esminiai pokyčiai, ko gero reikalingi. Siekiant pasinaudoti sukaupta patirtimi, naudinga išnagrinėti keletą kitose valstybėse taikomų modelių. Pagal institucinę priklausomybę juos galima išskirti kaip visiškai savarankiškas audiovizualines institucijas ar organizacijas arba didesnei institucijai priskirtus, tačiau beveik nepriklausomai nuo jų veikiančius skyrius. Atsižvelgus į tai, kad šiuo metu Lietuvos audiovizualinis paveldas yra išsklaidytas po skirtingas saugyklas, pasirinkta nagrinėti pirmajai grupei priklausančias organizacijas. Iš jų galima išskirti Prancūzijos Nacionalinį audiovizualinį institutą (kadangi Prancūzijoje šios srities problematika suvokta bene seniausiai Europoje ir šis institutas turi ilgametę patirtį), Nyderlandų vaizdo ir garso institutą bei Šveicarijos „Memoriav“ draugiją (pastarosios valstybės savo dydžiu ir archyvų kiekiu yra artimos Lietuvai, be to jose įgyvendinamos novatoriškos iniciatyvos). Antroje grupėje galima paminėti JAV Kongreso biblioteką ir Norvegijos biblioteką.

Prancūzijos Nacionalinis audiovizualinis institutas

Prancūzijos Nacionalinis audiovizualinis institutas (pranc. *Institute national de l'audiovisuel*) [19] įkurtas Prancūzijos audiovizualinio sektoriaus reformos metu, kuri truko nuo 1974 iki 1975. Ši įstaiga turi šešis padalinius visuose regionuose ir yra priklausoma nuo valstybės, kadangi veikia pagal bendrą teisinę bazę, taip pat gauna finansavimą iš šalies biudžeto pagrindinėms funkcijoms užtikrinti. Valdžios atstovai ir parlamento nariai turi teisę prižiūrėti, kaip yra įgyvendinami užsibrėžti tikslai, kurie apima tris pagrindines sritis:

- Nacionalinio audiovizualinio paveldo apsaugą;
- Audiovizualinio paveldo naudojimo užtikrinimą,
- Tyrimų šioje srityje vykdymą ir mokymų organizavimą, siekiant neatsilikti ir adekvačiai reaguoti į vykstančius pokyčius.

Audiovizualinio paveldo apsauga užtikrinama renkant vaizdo ir garso įrašus, saugant ir restauruojant jau sukauptas kolekcijas. Taip pat kuriama aktualioji dokumentika, o prieigos prie vaizdinės – garsinės medžiagos galimybė gerinama pasitelkus interneto technologijas.

Sukaupto paveldo naudojimas skatinamas plėtojant komercinių reikmių tenkinimą, lygiagrečiai atveriant archyvus vartotojams, kurie turi mokslinių, edukacinių ir kultūrinių tikslų.

Pagrindinė organizuojamų mokymų kryptis yra orientuota į profesionalių archyvistų, gebančių dirbti „skaitmeninėje“ aplinkoje, rengimą. Įvairiais būdais skatinamos inovacijos audiovizualinės produkcijos ir kūrybos srityse, taip pat eksperimentinės veiklos bendrame įgyvendinamų paveldo projektų kontekste.

Instituto žinioje veikia archyvas, kuriame kaupiami vaizdo ir garso dokumentai. Visi jie iš esmės yra nacionalinių transliuotojų produkcija, todėl tokiu būdu yra ne tik sudaromos galimybės¹² naudotis šia medžiaga, bet ir profesionaliai rūpinamasi jos apsauga. Šį archyvą sudaro atskiros televizijos, kinematografijos, radijo ir foto dokumentų kolekcijos. Televizijos kolekcija atspindi visos Prancūzijos nacionalines naujienas, kurios apima laikotarpį nuo 1949 iki šių dienų; nacionalines programas – televizijos filmus, serialus, dokumentiką, pramogines laidas, žaidimus, animaciją, kultūros laidas, koncertus ir pan.; ir regionines naujienas – šios paveldo dalies kaupimu rūpinasi regioniniai instituto skyriai. Garso dokumentų kolekcija susideda iš skirtingais laikotarpiais veikusių nacionalinių radijo stočių įrašų net nuo XX amžiaus pirmosios pusės. Ankstyvieji dokumentai yra itin vertingi, kadangi tuo metu visos laidos buvo transliuojamos tiesiogiai ir praktiškai neįrašinėjamos. Kinematografijos ir kino kronikos kolekcija - tai daugiausia istorinio turinio dokumentinė medžiaga sukurta Prancūzijoje. Neretai fotografijų saugojimas audiovizualiniuose archyvuose yra ginčytinas klausimas, nes nėra aiškios nuomonės, ar jos turi būti saugomos būtent šiose institucijose [8] . Todėl įdomus yra fotodokumentų traktavimas analizuojamu atveju. Čia pastarieji kaupiami kaip vaizdo ir garso įrašų kolekcijas papildanti medžiaga, kuri gali suteikti neįkainuojamos informacijos apie ankstyvąją televizijos „transliacijų“, o ne „įrašymo“ laikotarpį. Iš viso saugoma apie 1 200 000 fotografijų, kuriose užfiksuoti televizijos darbuotojai, aktoriai, įvairūs transliuoti kultūriniai, socialiniai, politiniai ir sporto įvykiai, taip pat techninė televizijos infrastruktūra.

Šių kolekcijų sudėtis atskleidžia valstybės požiūrį į nacionalinį audiovizualinį paveldą. Lyginant su dabartine padėtimi, pavyzdžiui Lietuvoje, čia paveldo objektai yra vertinami kaip svarbi specifinė (o ne bendro dokumentų fondo) nacionalinio paveldo dalis. Jų sistemingu kaupimu, tyrimu ir sklaida užsiima atitinkami specialistai, dokumentų apsaugos atsakomybė nėra palikta transliuotojams tiek finansiniu, tiek praktiniu veiklos aspektu.

---

¹² 2005 metais Prancūzijos valstybė ir Nacionalinis audiovizualinis institutas pasirašė sutartį, kurioje numatyta, kad iki 2009 metų bus suskaitmeninta didžiausiam pavojui atsidūrusi medžiaga (835 000 val.) [36]. Nuo 2006 m. su jau suskaitmenintą medžiaga galima susipažinti internete (ina.fr).

Nyderlandų vaizdo ir garso institutas (Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid)

Nyderlandų vaizdo ir garso institutas įkurtas 1997 metais [37], susijungus keturioms institucijoms: Nacionalinio transliuotojo archyvui, Nyderlandų Vyriausybės filmų tarnybai, Transliacijos (televizijos) muziejui ir Filmų tyrimų fondui [21]. Visos jos suvienijo savo jėgas, siekdamos užtikrinti Olandų audiovizualinio paveldo apsaugą ir tyrimus. Pagrindinė instituto funkcija yra teikti paslaugas Olandijos visuomeniniams ir privatiems transliuotojams. Tačiau tikrųjų instituto lankytojų ratas yra kur kas platesnis, aprėpiantis tyrėjus, dokumentinių filmų kūrėjus bei plačiąją visuomenę, kurią labiausiai domina ši organizacijos struktūrą integruotas muziejus. Reikia paminėti, kad tiek saugyklos, tiek muziejus ir kitos administracinės patalpos yra įsikūrę viename, naujai pastatytame pastate, kurio statybas finansavo Edukacijos, mokslo ir kultūros ministerija, kartu su nacionalinių transliuotojų korporacijomis. Čia sukaupta apie 70% viso Olandijos audiovizualinio paveldo, iš viso apie 700 000 valandų televizijos, radijo ir kino medžiagos bei muzikos įrašų. Kaip ir kitose Europos audiovizualiniuose archyvuose itin didelis dėmesys skiriamas vartotojų aptarnavimui ir prieigos užtikrinimui, pasitelkiant skaitmenines technologijas. Dalis skaitmeninės medžiagos pristatoma instituto interneto svetainėje edukaciniu aspektu. Sukaupią medžiagą siekiama pateikti ne tik tyrinėtojams, studentams ar žurnalistams, bet ir panaudoti ją praplečiant tradicinius mokymo metodus mokyklose.

Nyderlandų vaizdo ir garso instituto valdymo struktūroje veikia priežiūros valdyba, kurios vadovą skiria Edukacijos, kultūros ir mokslo ministerija. Pastarasis dirba kartu su įstaigos generaliniu direktoriumi, atsakingu už visos įstaigos veiklą.

„Memoriav“ asociacija (Šveicarija)

1995 metais Šveicarijoje, kelių institucijų iniciatyva buvo įsteigta „Memoriav“ [34] asociacija, vienijanti audiovizualinio paveldo saugotojus ir kūrėjus. Šiuo metu jos nariai yra: Nacionalinė Šveicarijos biblioteka, Nacionalinis Šveicarijos archyvas, Federalinė Komunikacijos tarnyba, Šveicarijos televizija ir radijas (SRG SSR idée suisse), Šveicarijos Filmų archyvas, Nacionalinis Šveicarijos garso archyvas, Šveicarijos fotografijos konservavimo institutas. Pagrindinis asociacijos, dar vadinamos „Memoriav“ draugija, tikslas yra išsaugoti ir kataloguoti Šveicarijos audiovizualinį paveldą, tokiu būdu prisidedant prie visos šalies kolektyvinės atminties plėtimo. Didelis dėmesys yra skiriamas prieigos prie paveldo objektų užtikrinimui. Visa veikla suskirstyta į uždavinius, kuriais siekiama:

- Inicijuoti, remti ir vadovauti projektams, kurių metu yra vystoma Šveicarijos nacionalinio paveldo apsauga, katalogavimas ir aprašymas bei prieigos galimybė. Šios veiklos turi būti susijusios su fotografijos, filmų, video ir garso įrašų sritimis;
- Identifikuoti bendrą audiovizualinio paveldo kiekį ir būklę;
- Plėsti, sutvirtinti ir skatinti institucinio bei pavienių asmenų bendradarbiavimo tinklą;
- Supažindinti visuomenę su kultūrinėmis, istorinėmis ir politinėmis audiovizualinio paveldo vertybėmis, tokiu būdu pripažįstant jį esant istorinio paveldo dalimi.

Iš esmės uždaviniai įgyvendinami teminių projektų metu, taip pat reguliariai yra leidžiamas informacinis biuletenis, rekomendacijos vaizdo ir garso dokumentų apsaugos ir prieigos klausimais. Bendradarbiaujant su didžiausiomis šalies atminties institucijomis (kurios yra asociacijos narės) ir pavieniais specialistais, nuolatos organizuojami profesiniai mokymai, kuriuose gali dalyvauti visi suinteresuoti asmenys, teikiamos profesinės konsultacijos.

Teisiniu požiūriu ši organizacija veikia pagal Šveicarijos civiliniame kodekse numatytą, visoms asociacijoms bendrą tvarką. Tačiau dėl atliekamos veiklos svarbos, didžiąja dalimi finansuojama iš šalies biudžeto. Šis finansavimas su kiekvienais metais vis didėja. 1998-2001 metais „Memoriav“ gavo 1,8 mln. Šveicarijos frankų; 2002-2005 metais, ši suma padidinta iki 3 mln. frankų; iki 2009 metų parlamentas numatęs skirti iki 11,7 mln. [34]. Nuo 2006 – uju, maždaug 87% viso asociacijos biudžeto sudaro valstybės parama, 9% - televizijos ir radijo, bei 4% - narių indėliai.

Atskleidus, kaip yra organizuojama vaizdo ir garso dokumentinio paveldo apsauga keliose Europos šalyse, galima įvardinti ir valstybių vaidmenį šiame procese bei santykį su kultūriniu palikimu. Visų pirma valstybės lygiu yra suvokta jo istorinė, mokslinė ir meninė vertė. Vaizdo ir garso įrašų kilmė ir reikšmė šiandieninėje aplinkoje yra kiek kitokia nei muziejinių eksponatų, archyvinių dokumentų ar bibliotekose esančių publikuotų leidinių. Šie paveldo objektai yra vienodai svarbūs tiek įvairių visuomeninių poreikių tenkinimui (kurie atitinka tradicinių atminties institucijų tikslus, kuomet sudaromos galimybės naudotis turima medžiaga tyrimų ar edukacijos tikslais), tiek ir komerciniu aspektu, kadangi tik jų dėka gali būti kuriama nauja audiovizualinė produkcija. Pastarasis aspektas ypač aktualus televizijos ir radijo transliuotojams, kino kūrėjams. Todėl panašu, kad teisingiausias kelias, kuomet patenkinami visų šalių interesai, yra bendros abiejų pusių pastangos. Valstybė vienareikšmiškai neprisiima atsakomybės už audiovizualinio paveldo išsaugojimą, tačiau įvertinus visas aplinkybes remia, skatina ir iš dalies kontroliuoja šią veiklą, sudarydama būtinas finansines ir teisines sąlygas, reikalingas konkrečių veiklų įgyvendinimui užtikrinti.

Taigi pagrindinis šių organizacijų uždavinys yra pasirūpinti televizijos ir radijo transliuotojų įrašais. Reikia pažymėti, kad šiandien dar ne visose šalyse yra skiriamas toks dėmesys būtent transliuotojų medžiagai. Todėl teigiamus pokyčius nulėmusios iniciatyvos tik dar kartą patvirtina gausiausios audiovizualinio paveldo dalies profesionalios apsaugos būtinybę. Lyginant su kitomis saugotojų institucijomis, audiovizualiniuose institutuose ypatingas dėmesys skiriamas lankytojų aptarnavimui – galimybių naudotis turimais resursais sudarymui. Todėl jas galima traktuoti ne tik kaip profesinės kompetencijos, bet ir informacijos centrais. Ne ką mažiau svarbi ir vykdoma mokymo bei konsultavimo veikla, kurios dėka yra tinkamai pasirūpinama po skirtingas, nespecializuotas saugyklas pasklidusiais vaizdo ir garso dokumentais.

Siekiant vystyti¹³ vaizdo ir garso dokumentinio paveldo apsaugos sferą Lietuvoje, galima pasinaudoti Šveicarijos „Memoriav“ draugijos sukaupta patirtimi dėl keleto priežasčių. Tokiam veiklos modeliui nėra reikalingos didelės finansinės investicijos ar daug laiko reikalaujančios reformos, lyginant su kitomis alternatyvomis, pavyzdžiui atskiro instituto steigimu. Pagrindinis tokios organizacijos uždavinys yra koordinuoti, vystyti ir stiprinti bendradarbiavimą tarp skirtingų audiovizualinį paveldą kaupiančių institucijų, siekiant tikslingai ir suvienytomis jėgomis pasinaudoti jų turimais resursais. Tokiu būdu galima sutaupyti laiko, kuris yra viena iš pagrindinių analoginių vaizdo ir garso dokumentų nykimo priežasčių. Be to, esant aiškiai ir koordinuotai, strategiškai suplanuotai vieningai veiklai – kur kas paprasčiau užsitikrinti reikalingus finansinius išteklius. Būtent organizacinės sistemos trūkumą ir bendradarbiavimo poreikį patvirtina tai, jog šiuo metu Lietuvoje sėkmingai veikia keletas didelių saugyklų (Lietuvos centrinis valstybės archyvas, Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos archyvai, Lietuvos nacionalinė biblioteka). Svarbu, kad visos jos veiktų vadovaudamosios bendra strategija ir standartais, taip užtikrinamos vieningą ir vientisą viso nacionalinio audiovizualinio paveldo apsaugos ir prieigos prie jo lygį.

---

¹³ Atsižvelgus į tai, kad analizuotų ekonomiškai stiprių valstybių atveju, centralizuota audiovizualinio paveldo apsauga yra sąlyginai naujas dalykas, darbe nesiekiami nuvertinti šiuo metu Lietuvoje vykstančios apsaugos veiklos. Tačiau norima pabrėžti, kad būtina paskatinti ir paspartinti kai kuriuos procesus, kuomet tam yra tinkamiausios sąlygos.

Išvados

Vaizdo ir garso dokumentų paveldas yra viena naujausių kolektyvinės atminties ir žmonijos bendravimo formų. Šio paveldo objektai įprastai saugomi išsklaidyti skirtingose atminties institucijose, o jų apsaugai skiriamas ne vienodas dėmesys tiek ekonomiškai stipriose, tiek ir silpnesnėse šalyse. Daugeliu atveju dirbant su vaizdo ir garso dokumentais taikoma per daugelį metų nusistovėjusi tradicinio rankraštinio ar spaudos paveldo apsaugos metodika ir darbo principai.

Pirmą kartą „vaizdiniu-garsiniu“ kultūriniu palikimu rimtai susirūpinta prieš beveik tris dešimtmečius. Tuo metu pagrindinis dėmesys skirtas judančio vaizdo įrašams, kadangi pastebėtas šių laikmenų trapumas bei nesustabdomas neigiamas aplinkos poveikis. Praėjus keleriems metams suvoktas ne tik fizinėms laikmenoms grėšiantis sunykimo pavojus, tačiau ir jose užfiksuoto turinio išliekamoji kultūrinė ir komercinė vertė. Lygiagrečiai ėmė gausėti su audiovizualinio paveldo išsaugojimu ir naudojimu susijusių veiklų. Tai atsispindi politinių ir nevyriausybinių organizacijų skelbiamuose teisės aktuose, konvencijose ir kituose dokumentuose; šios srities specialistų darbuose ir tarptautinėse profesinėse-mokslinėse konferencijose skelbiamuose pranešimuose. Taip pat vykstančiuose jungtiniuose projektuose, kurių apimtis trukmės, laiko ir sprendžiamų uždavinių rato aspektu nuolatos auga. Šios iniciatyvos leidžia pagrįstai įvardinti vaizdo ir garso dokumentų palikimą bendra viso kultūros paveldo dalimi, kartu atkreipiant dėmesį į tiriamoje srityje egzistuojančias problemas ir jų mastą, kurių sprendimui reikalingi specifiniai, o ne iš kitų sričių perimami sprendimai.

Vaizdo ir garso dokumentų paveldo išsaugojimo svarbą ir būtinybę patvirtina tiek konkrečiai jam, tiek ir visam kultūros paveldui būdingos vertės. Pagrindinės, būdingos ir kitoms paveldo rūšims yra šios: kultūrinė, mokslinė, meninė ir istorinė. Iš jų seka retumo, senumo, autentiškumo, etninė, religinė, memorialinė bei kitos vertės, kurios išryškina paveldo prasmės ir kokybės aspektus. Šiandieniniame kontekste ko gero aktualiausias yra kultūrinė ir socialinė audiovizualinio paveldo vertės, nes jos padeda formuoti kultūrinį tautos identitetą, tarnauja kaip pilietinės ir kultūriškai išprususios visuomenės pagrindas. Ypatingai svarbi edukacinė audiovizualinio paveldo vertė.

Ištyrus atminties institucijų struktūrą, funkcijas, kolekcijų sudėtį ir galimybių naudotis jose esančiais objektais sudarymą, galima teigti, kad vaizdo ir garso dokumentų archyvas gali būti ne tik integruota didesnio tradicinio archyvo, muziejaus ar bibliotekos dalimi. Jis gali būti savarankiškai veikianti institucija, kuri savo svarba nenusileidžia kitoms atminties institucijoms, ir savo veikloje perima dalį jose sukauptos patirties. Nors priešingas variantas, kuomet visas vaizdo ir garso dokumentų archyvo funkcijas pilnai užtikrintų kita paveldą kaupianti ir sauganti organizacija, yra sunkiai įmanomas –

kiekvienu atveju svarbiausia įvertinti, kokios audiovizualinio paveldo objektų saugojimo ir naudojimo sąlygos yra sudaromos. Egzistuojant tokiam archyvui atsiranda galimybė audiovizualinio paveldo objektus atskirti nuo muziejinių eksponatų, archyvinių dokumentų ir bibliotekų fondų kaip atskirą grupę.

Šiandien didelė Lietuvos audiovizualinio paveldo dalis saugoma taikant visoje archyvų sistemoje priimtą „kilmės“ principą, kuris užtikrina tradicinių popierinių dokumentų apsaugą bei prieigą prie jų. Dėl audiovizualinių dokumentų kilmės, funkcijų, laikmenų ir turinio savybių, šis principas neužtikrina pilnavertės pastarųjų dokumentų apsaugos. Nepakankamai atsižvelgiama į skirtumus, egzistuojančius tarp vaizdo-garso ir tradicinių popierinių dokumentų. Todėl kyla sunkumų juos atrenkant, tvarkant, aprašant ar vykdant paiešką. Esama situacija iliustruoja ir nevienodą, skirtingų institucijų saugyklose esančių vaizdo ir garso dokumentų apsaugos lygį bei bendros apsaugos strategijos nacionaliniu lygiu trūkumą, kadangi minimas principas nėra taikomas bibliotekų ir muziejų fonduose sukauptai audiovizualinei medžiagai.

XX amžiuje atsiradęs ir įsigalėjęs kinas, radijas, o vėliau ir televizija tapo neatsiejama šiandieninės komunikacijos, kuriai praktiškai negalioja nei laiko nei erdvės barjerai, dalimi. Be jokių abejonių šių informacijos perdavimo kanalų pagrindas yra vaizdo ir garso dokumentai, kurie komunikacijos kontekste patenka į „medijų“ sąvoką. Pastarosios tarnauja kaip informacijos fiksavimo priemonės bei skirtingais lygiais atvaizduoja realybę ir realybės elementus, siekiant juos parodyti tokiais, kokie jie yra ar paprasčiausiai pakeičiant subjektyviąją realybę. Lietuviškoje mokslo sistemoje audiovizualinės archyvistikos sritį galima priskirti informacijos ir komunikacijos mokslams, kuriems jau priskiriamos muziejinkystė, archyvistika ir bibliotekininkystė.

Esama padėtis Lietuvos audiovizualinio paveldo apsaugos srityje leidžia išvelgti organizacinės – koordinacinės veiklos stygių. Tokia veikla suvienytų bendras apsaugos pastangas, pasitelkiant skirtingų institucijų kompetenciją ir turimus žmogiškuosius bei materialinius išteklius. Šį poreikį suponuoja kai kurių užsienio valstybių pavyzdžiai, kuriose steigiami audiovizualiniai institutai, vykdantys vaizdo ir garso dokumentų saugojimo, populiarinimo, tyrimų bei specialistų mokymo funkcijas. Kuriamos organizacijos vienija visą audiovizualinį sektorių, apimančią tiek valstybės, tiek ir privačias struktūras bei pavienius specialistus.

Audiovizualinis paveldas geriausiai dokumentuoja XX amžių, todėl netolimoje ateityje jį sudarantys dokumentai greičiausiai bus įvardinami kaip „tradiciniai XX amžiaus dokumentai“. Tikėtina, kad ir toliau vystysis „skaitmeninė era“, kurioje archyvavimas transformuosis į duomenų vadybą, ir vis daugiau tradicinio paveldo bus perkelta į skaitmeninę erdvę, siekiant gerinti prieigos galimybes ir tenkinti augančius vaizdinės-garsinės informacijos poreikius. Jau dabar „neprieinamą“ informaciją žurnalistai, studentai ir visa visuomenė prilygina „neegzistuojančiai“.

Bibliografinių nuorodų sąrašas

1. Annual Report on Preservation Issues for European Audiovisual Collections [interaktyvus]. BBC, 2005 [žiūrėta 2007 m. kovo 01 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.prestospace.org/project/deliverables/D22-4_Report_on_Preservation_Issues_2004.pdf>.
2. BESSER, Howard. Digital Preservation of Moving Image Material?. Iš *The Moving Image* [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2007 m. vasario 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.gseis.ucla.edu/~howard/Papers/amia-longevity.html>>.
3. BRYLAWSKI, Samuel. Preservation of Digitally Recorded Sound. Iš *Building a national strategy for digital preservation: issues in digital media archiving* [interaktyvus]. 2002 [žiūrėta 2007 m. vasario 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.clir.org/pubs/reports/pub106/pub106.pdf>>.
4. BRYLAWSKI, Samuel. *Review of Audio Collection Preservation Trends and Challenges* [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2007 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.arl.org/preserv/sound_savings_proceedings/index.html>.
5. Charter on the preservation of the digital heritage. 2003 [žiūrėta 2007 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://portal.unesco.org/ci/en/file_download.php/09f4ffcbdaddeeb0ecdd3ac1a0662398Charter_en.pdf>.
6. CHRISTEL, Michael G; WACTLAR Howard D. Digital Video Archives: Managing Through Metadata. Iš *Building a national strategy for digital preservation: issues in digital media archiving* [interaktyvus]. 2002 [žiūrėta 2007 m. vasario 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.clir.org/pubs/reports/pub106/pub106.pdf>>.
7. Commemoration of the 25th anniversary of the adoption of the Recommendation for the safeguarding and Preservation of Moving Images and Proclamation of the World Day for Audiovisual Heritage [interaktyvus]. [Paryžius]: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2005 [žiūrėta 2007 m. kovo 01 d.]. Prieiga per internetą: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001411/141139e.pdf>>.
8. EDMONDSON, Ray. *Audiovisual Archiving: Philosophy and Principles* [interaktyvus]. UNESCO Information Society Division. Paris. 2004 [žiūrėta 2005 m. vasario 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001364/136477e.pdf>>.
9. EGETER-VAN KUYK, R. Audiovisual archives and legal issues: an introduction. *S. A. Archives Journal*. 1999-2000, nr. 41, p.64-85.

10. ELLIS, Judith. *Keeping archives*. Australian Society of Archivists. Melbourne. 1993
11. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Pasiūlymo priimti Europos Parlamento ir Tarybos sprendimą dėl Europos garso ir vaizdo įrašų sektoriaus rėmimo programos įgyvendinimo (MEDIA 2007) KOM(2004) 470 galutinis — 2004/0151 (COD) [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2007 m. sausio 1 d.]. Prieiga per internetą: < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2005:255:0039:01:LT:HTML> >
12. Europos konvencija dėl audiovizualinio paveldo apsaugos [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2007 m. sausio 01 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=207703> .
13. Europos konvencijos dėl audiovizualinio paveldo apsaugos protokolas dėl televizijos kūrinių apsaugos [interaktyvus]. 2001 [žiūrėta 2007 m. kovo 01 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=207703>>.
14. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 1718/2006/EB dėl Europos audiovizualinio sektoriaus rėmimo programos (MEDIA 2007) įgyvendinimo [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2007 m. sausio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/oj/2006/l_327/l_32720061124lt00120029.pdf >
15. GLOSIENĖ, Audronė; MANŽUCH, Zinaida. Skaitmeninio ir skaitmeninto kultūros paveldo valdymo strategijos atminties institucijose. *Informacijos mokslai*. 2003, nr. 25, p.19-29. ISSN-1392-0561
16. HARRISON, Helen P. Audiovisual archives: a practical reader [interaktyvus]. UNESCO General Information Programme and UNISIST. Paris. 1997 [žiūrėta 2007 m. vasario 9 d.]. Prieiga per internetą: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001096/109612eo.pdf>>.
17. IDE, Mary; MACCARN Dave; SHEPARD Thom; WEISSE Leah. Understanding the Preservation of Digital Television. Iš *Building a national strategy for digital preservation: issues in digital media archiving* [interaktyvus]. 2002 [žiūrėta 2007 m. vasario 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.clir.org/pubs/reports/pub106/pub106.pdf>>.
18. Informacinės sistemos „Lietuvos archyvų fondų sąvadas“ nuostatai [interaktyvus]. Lietuvos archyvų departamentas 2006 [žiūrėta 2007 m. sausio 01 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.archyvai.lt/stotisFiles/uploadedAttachments/savado_nuostatai200621644223.pdf>.
19. Institut National de l'Audiovisuel [interaktyvus]. Institut National de l'Audiovisuel [žiūrėta 2007 m. kovo 01 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ina.fr> > .
20. KLAUE, Wolfgang. *Audiovisual records as archival material*. Audiovisual archives: a practical reader [interaktyvus]. UNESCO General Information Programme and UNISIST. Paris. 1997 [žiūrėta

2005 m. vasario 9 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001096/109612eo.pdf>>.

21. KOP, Pieter; VISSER Friso. Archiving in the audiovisual production context. Iš *DigiCULT, Integrity and Authenticity of Digital Cultural HERITAGE Objects* [interaktyvus]. 2002 [žiūrėta 2007 m. kovo 2 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.digicult.info/downloads/thematic_issue_1_final.pdf>.
22. KORMENDY, Lajos. Standardisation of Archival Description. A Professional tool in the context of national and regional tradition [CD-ROM]. 2000.
23. Laimėjusi ES struktūrinės paramos konkursą LRT imasi skaitmeninti televizijos archyvą. Iš *Delfi* [interaktyvus]. 2006 rugsėjo 22 . [žiūrėta 2006 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą:
< <http://www.delfi.lt/news/economy/Media/article.php?id=10759851>>.
24. Lietuvos centriniam valstybės archyvui - Europos Sąjungos parama [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2006 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <
<http://www.archyvai.lt/archyvai/selectPage.do?docLocator=3D87FA4D664C11DAAACE746164617373>>.
25. Lietuvos centrinio valstybės archyvo nuostatai [interaktyvus]. Lietuvos archyvų departamentas 2002 [žiūrėta 2007 m. sausio 01 d.]. Prieiga per internetą: <
<http://www.archyvai.lt/archyvai/selectPage.do?docLocator=3EB8CC77A4AF11D8B975746164617373&pathId=356>>.
26. Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcija [interaktyvus]. [Vilnius]: Lietuvos Respublikos Vyriausybė, 2005 [žiūrėta 2007 m. kovo 01 d.]. Prieiga per internetą:
< http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=260975 > .
27. Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas [interaktyvus]. [Vilnius]: 2004 [žiūrėta 2007 m. sausio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/Biblioteku_ist_n_redakc.htm >
28. Lietuvos Respublikos dokumentų ir archyvų įstatymas [interaktyvus]. [Vilnius]: 2005 [žiūrėta 2007 m. sausio 1 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=231323 > .
29. Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas [interaktyvus]. [Vilnius]: 2004 [žiūrėta 2007 m. sausio 1 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=246295 > .
30. Lietuvos Respublikos kino įstatymas [interaktyvus]. [Vilnius]: Lietuvos Respublikos Seimas, 2002 [žiūrėta 2007 m. kovo 01 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=162695> > .

31. Lietuvos Respublikos muziejų įstatymas [interaktyvus].[Vilnius]: 2003 [žiūrėta 2007 m. sausio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=213586 > .
32. Lietuvos valstybės centrinis archyvas [interaktyvus]. [Vilnius]: Lietuvos archyvų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės [žiūrėta 2007 m. sausio 03 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.archyvai.lt/archyvai/changeSite.do;jsessionid=1C14967DCA7FD3315DEE771E6A65AFE8?siteId=2&pathId=32>> .
33. MARKAUSKAS Juozas. Audiovizualinio paveldo apsauga: teisinis ir praktinis aspektai / Moksl. vad. - doc. dr A. Pacevičius. V., 2005, 54 p.
34. Memoriav [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. kovo 01 d.]. Prieiga per internetą: <<http://en.memoriav.ch/>> .
35. MICHELKEVIČIUS, Vytautas. Tarpdisciplininės komunikacijos mokslų transformacijos vokiškoje mokslo tradicijoje: medijų paradigma. *Informacijos mokslai*. 2006, nr. 37, p.135-142. ISSN-1392-0561.
36. Minerva progress report 2005. France [interaktyvus].[žiūrėta 2007 m. sausio 01 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.minervaeurope.org/publications/globalreport/globalrepdf05/france.pdf>>
37. Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid [interaktyvus].[žiūrėta 2007 m. balandžio 01 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.beeldengeluid.nl>> .
38. Preservation towards storage and access. Standardised Practices for Audiovisual Contents in Europe. [interaktyvus].[žiūrėta 2007 m. sausio 01 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.prestospace.org>> .
39. Recommendation for the Safeguarding and Preservation of Moving Images [interaktyvus].[Belgradas]: 1980 [žiūrėta 2007 m. sausio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001140/114029e.pdf#page=153>> .
40. Report by the director-general on the implications of the proclamation of a world day for audiovisual heritage [interaktyvus].[Paryžius]: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2006 [žiūrėta 2007 m. kovo 01 d.]. Prieiga per internetą: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001469/146936e.pdf>> .
41. Report on Archives in the enlarged European Union [interaktyvus]. Europos komisija 2005 [žiūrėta 2007 m. sausio 01 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/transparency/archival_policy/docs/arch/reportarchives.pdf> .
42. ŠARŪNAS, Tadas. Nuo ekrano prie ekrano: judantis vaizdas naujosiose medijose [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2007 m. balandžio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.balsas.cc/modules.php?name=News&file=article&sid=79>> .

43. ŠERMUKŠNYTĖ Rūta. Lietuvos istorijos aktualinimas Lietuvos dokumentiniame kine ir televizijoje (1988-2005 M.) / Moksl. vad. - prof. dr. A. Bumblauskas. V., 2006
44. Tarptautinių žodžių žodynas / Vyriausioji enciklopedijų redakcija ; [atsakingasis redaktorius V. Kvietkauskas]. Vilnius : VER, 1985, p. 527.
45. Tolstant nuo tikrovės: apie Jeano Baudrillard'o filosofiją. Literatūra ir menas [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2007 m. balandžio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3138&kas=straipsnis&st_id=10594>.
46. Training for Audiovisual Preservation in Europe [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. sausio 01 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.tape-online.net/>> .
47. UBOIS, Jeff. New approaches to television archiving. Iš *First Monday* [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2007 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://firstmonday.org/issues/issue10_3/ubois/index.html>.
48. Unesco kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencija [interaktyvus]. [Haga]: 1954 [žiūrėta 2007 m. sausio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unesco.lt/kultura/konvencijos/konfliktometukonv/>> .
49. Unesco nelegalaus kultūros vertybių įvežimo, išvežimo ir nuosavybės teisės perdavimo uždraudimo priemonių konvencija [interaktyvus]. [Paryžius]: 1970 [žiūrėta 2007 m. sausio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkmlt/EasyAdmin/sys/files/1970-UNESCO-konvencija.doc>> .
50. Valstybinio muziejaus nuostatai [interaktyvus]. [Vilnius]: 1996 [žiūrėta 2007 m. sausio 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=30282> .
51. VILDŽIŪNAS, L. Lietuvos kinematografijos reformos pagrindinės kryptys. *Lietuvos kultūros koncepcijos metmenys*. Vilnius, 1990, p. 90.
52. ŽIŽYS, Dalius. Lithuanian Central State Archive [interaktyvus]. 2005 [žiūrėta 2007 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.fiatifta.org/aboutfiat/members/archive/LCVA-lithuania.html>>.

PROTECTION OF SOUND AND MOVING IMAGE DOCUMENTAL HERITAGE (SUMMARY)

By Juozas Markauskas

Audiovisual heritage is becoming a more and more significant part of the cultural heritage. It is associated with television, radio, film, visual studio industry production as well as multimedia products. In its turn, recording, broadcasting and truthful comprehension of the indicated products requires adequate technical equipment. Part of the respective heritage is made up of objects and materials that are technically, culturally and historically related with audiovisual documents.

After research work done for a bachelor degree in the year 2005, which was focused on practical and legal aspects of audiovisual heritage preservation, it became clear that although a good legal atmosphere for preservation of audiovisual materials exists, all the preservation process is moving forward very slowly if moving at all. That situation supposes idea about problems, which limit preservation initiatives in Lithuania, and they are located in the higher, administrative and management levels. Lack of governmental and public awareness about the importance of audiovisual an heritage and its' safeguarding followed by perception about audiovisual archives as part of a bigger institution but not a solo unit, could be the most important problems.

The object of the master's work – protection of sound and moving image institutional aspect, from the organisational point of view. The goal of this paper is to determine common characteristics of audiovisual heritage and to examine the organizational and institutional aspect of its protection, in such a way motivating the importance for the necessity of long-term preservation strategy of Lithuanian audiovisual heritage. The main tasks of research are: to determine and analyze the values of audiovisual heritage and reasons for its preservation; to find out its relation with the communication process and communication science; to investigate the role of an audiovisual archive in the context of libraries, museums and traditional archives; to determinate the relation between traditional Lithuanian archival system and sound and moving image documental heritage; to explore the organizational aspect of preservation.

Sound and moving image documental heritage should be recognized as part of our cultural heritage and as the most characteristic heritage of the 20th century. It is important to realize that we can't simply adopt the knowledge accumulated by museums, archives or libraries in the field of preservation, but we have to develop new solutions, suitable for audiovisual material preservation.

The common values for sound and moving image documental heritage are cultural, scientific, artistic, historical and other values, which stresses quality and meaning aspects of said heritage. Nowadays the most relevant are cultural and social value.

Audiovisual heritage also became a new form of communication among humanity. In context of communication television, radio and cinema are information transmission channels and audiovisual recordings are medias. These all are the components of whole communication process. According to Lithuanian science tradition – the topics concerned in audiovisual archiving and protection of audiovisual heritage should be integrated with communication and information science.

A very common attitude when audiovisual archive is considered only as a part of bigger institution (library, traditional archive or museum) could be appreciated as a threat for preservation of moving image and sound documents because institutions collection management practice is based on work methods typical to the root institution. Differences between audiovisual and other collections let us separate audiovisual archive as an individual organization, but similarities that also exist, put audiovisual archive in the same row and the same level where other memory institutions are when talking about their evaluation.

Lithuanian State Central Archive has moving image and sound document division and a big part of national sound and moving image documental heritage is kept here. All state archives function according to Law on Documents and Archives that is based on widely spread *provenance* concept. It cant provide a complete level of preservation of audiovisual documents because there are some discrepancies concerned to the last-mentioned and traditional documents in the following main areas: document acquiring, cataloging, description and search.

As the sound and moving image documental heritage is relevant for the private and public sector equally – the joint initiatives of preservation should be considered. This is one of the best ways to merge all available human, material and knowledge resources, expecting the best results.